

سرزمین ما، کاوش در گذشته‌های دور

۹

فصل

حوزه‌های موضوعی:

- زمان، تداوم و تغییر
- مکان و فضا
- نظام اجتماعی
- فرهنگ و هویت

سرزمین پهناور ایران از گذشته‌های بسیار دور محل زندگی انسان‌ها بوده است. آثار به‌دست آمده از کاوش‌های باستان‌شناسی نشان می‌دهد که حدود ده هزار سال پیش در ایران سکونت‌گاه‌هایی وجود داشته است به همین جهت ایران در جهان، به‌عنوان سرزمینی کهن شناخته شده است. آثار تاریخی به جا مانده، میراث فرهنگی هستند و باید از آنها محافظت کنیم.

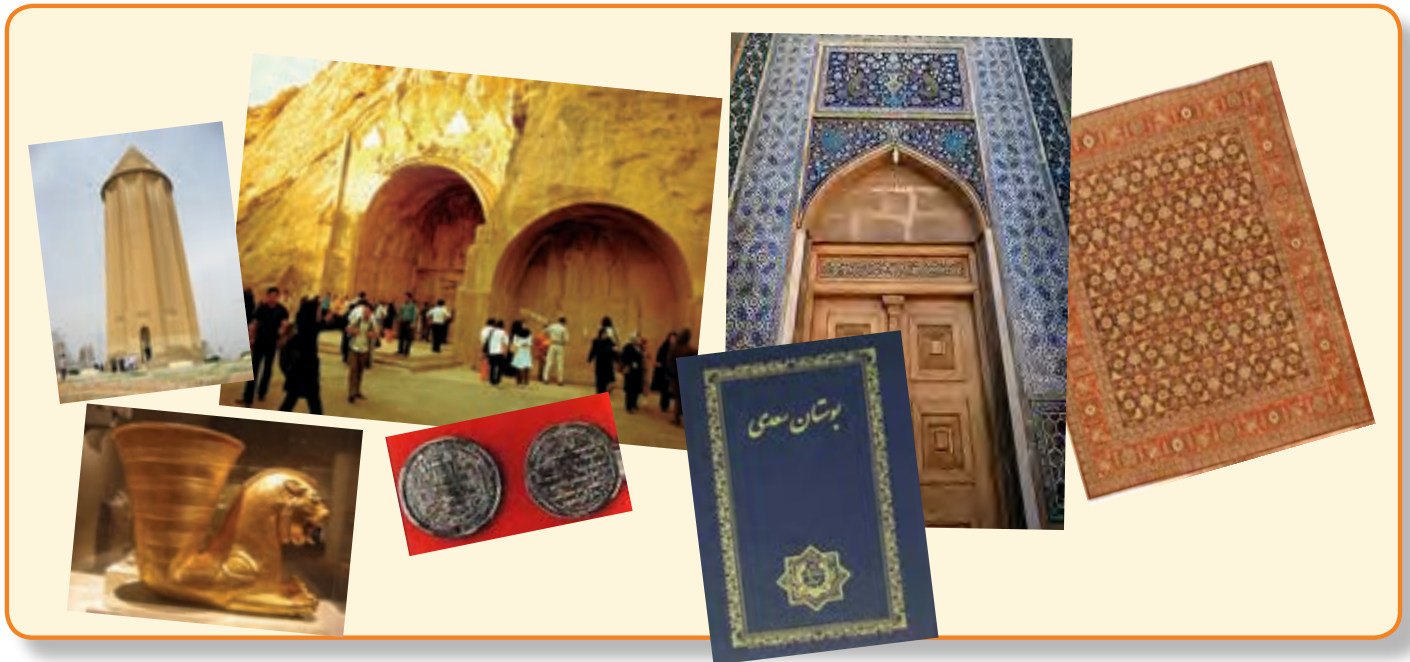
شما با آموختن این فصل و انجام فعالیت‌های آن درمی‌یابید:

- چگونه می‌توان پی برد که ایران جایگاه تمدن‌های بزرگ بوده است؟
- چه کسانی درباره گذشته مطالعه می‌کنند؟ چگونه؟
- میراث فرهنگی چیست؟
- چرا آثار تاریخی در موزه‌ها نگهداری می‌شوند؟

میراث فرهنگی و تاریخ

درس ۱۷

فعالیت

۱- به تصاویر بالا دقت کنید. چه آثاری مشاهده می‌کنید؟ آیا این آثار با ارزش هستند؟ چرا؟ گفت‌وگو کنید.

هر یک از این موارد، نمونه‌هایی از میراث فرهنگی هستند.

میراث فرهنگی چیست؟
چرا باید از میراث فرهنگی حفاظت کنیم؟

میراث، یعنی ارث و هر چیزی که از گذشتگان و نیاکان و پدران به ما رسیده باشد. بخشی از آثاری که از گذشتگان برای ما به جای مانده است، «میراث فرهنگی» است. میراث فرهنگی همه آثار ارزشمندی است که به فرهنگ* یک ملت مربوط می‌شود. این آثار، حاصل زندگی و تلاش مردمی است که در گذشته زندگی می‌کرده‌اند.

میراث فرهنگی ممکن است آثار مادی مثل ظرف‌ها، سکه‌ها، کتیبه*ها، فرش‌ها، کتاب‌های قدیمی و بناهای تاریخی، مساجد و امامزاده‌ها باشد. همچنین ممکن است چیزهای غیرمادی مثل اعتقادات، زبان و آداب و رسوم باشد که از گذشته به ما رسیده است.

از آنجا که ایران جایگاه تمدن‌های کهن و یکی از قدیمی‌ترین سکونتگاه‌های بشری است، دارای میراث فرهنگی بسیار زیاد است که بخشی از آن در موزه‌ها نگهداری می‌شود.

همان‌طور که نسل‌های قبل این میراث را حفظ کردند و به دست ما سپردند ما هم باید آن را حفظ کنیم و به آیندگان بسپاریم.

میراث فرهنگی به همه مردم یک کشور تعلق دارد. پس همه باید در حفظ آن بکوشند.

● چه کسانی گذشته را مطالعه می‌کنند؟

علم تاریخ عبارت است از مطالعه زندگی انسان‌ها در گذشته. آشنایی با گذشته به ما کمک می‌کند تا زمان حال را بهتر بفهمیم. ما از مطالعه رویدادها و زندگی مردمان گذشته می‌توانیم پند بگیریم و از تجربه‌های آنها در زندگی امروز استفاده کنیم.

به کسانی که درباره زندگی انسان‌ها و رویدادهایی که در گذشته اتفاق افتاده، مطالعه و تحقیق می‌کنند، مورخ می‌گویند. مورخان در مطالعات خود از منابع مختلفی مثل کتاب‌ها و نوشته‌ها یا کتیبه‌ها، ابزارها و وسایل زندگی، بناها، سکه‌ها، سلاح‌ها، سنگ‌نگاره‌ها و هر چیزی که از گذشته باقی مانده است، استفاده می‌کنند.

آنها سعی می‌کنند شواهد و مدارک به جای مانده را با دقت بررسی کنند تا به واقعیت آنچه در گذشته رخ داده، پی ببرند و آن‌گاه نظر خود را درباره یک موضوع تاریخی بگویند.

گاهی ممکن است مورخان با دست یافتن به شواهد و مدارک جدید، تغییراتی در نظرات خود بدهند.

مورخان در کار خود از یافته‌ها و نتایج مطالعات «باستان‌شناسان» نیز استفاده می‌کنند.

بعضی از آثار تاریخی مربوط به زمان‌های بسیار دور، در دل خاک قرار دارند. به همین علت باستان‌شناسان ابتدا با مشاهده ویرانه‌ها

و خرابه‌ها یا مطالعه منابع تاریخی حدس می‌زنند که در یک منطقه، آثار باستانی وجود دارد. سپس به جست‌وجو و حفاری در آن منطقه می‌پردازند.

باستان‌شناسان با حوصله آثار موجود در دل خاک را بیرون می‌آورند و هنگامی که خاک‌ها را لایه‌برداری می‌کنند، به هر شیئی که برخورد می‌کنند، معمولاً همان موقع از آن عکس و فیلم تهیه می‌کنند. چرا؟

باستان‌شناسان در هر مرحله از ابزار خاصی استفاده می‌کنند؛

از ابزارهای ساده مانند بیل و کلنگ تا ریزین (میکروسکوپ) و دوربین‌های مخصوص که با آنها لایه‌های درون خاک را مشاهده می‌کنند.

● پرسش‌های مهم

مورخان معمولاً کار خودشان را با پرسش‌هایی درباره گذشته آغاز می‌کنند. آنها می‌خواهند درباره اشخاص یا رویدادهای یک

دوره زمانی چیزهایی بدانند. مورخان ممکن است درباره یک موضوع، اطلاعاتی داشته باشند، اما چیزهایی هم برای آنها نامعلوم باشد.

در هر حال، آنها پرسش‌هایی را طرح و سپس درباره آنها تحقیق می‌کنند تا پاسخ آنها را پیدا کنند.

برای مثال، به این پرسش‌های تاریخی توجه کنید.

- چه چیزی اتفاق افتاده است؟
- چه کسی یا چه کسانی در این واقعه شرکت داشته‌اند؟
- در چه زمانی اتفاق افتاده است؟
- علت یا علت‌های این رویداد چه بوده است؟
- در کجا این اتفاق رخ داده است؟
- چگونه می‌توان از این موضوع برای حال و آینده استفاده کرد؟

فعالیت

۲- به چند گروه تقسیم شوید و همفکری کنید و یکی از موضوعات زیر را انتخاب و درباره آن پرسش‌های تاریخی طرح کنید. (نیازی نیست به پرسش‌ها پاسخ دهید.) هر گروه پرسش‌های بیشتری طرح کند، امتیاز بیشتری می‌گیرد.
(ورود آریایی‌ها به ایران) (حملة اسکندر به ایران) (سقوط سلسله ساسانیان)

• موزه‌ها

در همه کشورهای برای حفظ و نگهداری آثار تاریخی با ارزش و میراث فرهنگی، مکان‌هایی به نام موزه وجود دارد. موزه‌ها انواع مختلف دارند.

در کشور ما نیز موزه‌های گوناگونی در شهرهای مختلف تأسیس شده است.

موزه‌ها علاوه بر نگهداری آثار تاریخی، این آثار را به نمایش می‌گذارند به طوری که همه مردم با رفتن به موزه، می‌توانند آنها را مشاهده کنند تا از چگونگی زندگی مردم در زمان‌های مختلف آگاه شوند. همچنین، موزه‌ها مکان‌های مناسبی برای افرادی هستند که در رشته‌های مختلف مثل تاریخ، هنر، معماری، باستان‌شناسی و... مطالعه و تحقیق می‌کنند.

● سازمان میراث فرهنگی

سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری، تهران

در کشور ما، مهم‌ترین سازمانی که مسئولیت حفاظت و نگهداری از میراث فرهنگی را به‌عهده دارد، «سازمان میراث فرهنگی» است. موزه‌ها نیز یکی از بخش‌های سازمان میراث فرهنگی هستند.

البته حفاظت از میراث فرهنگی تنها وظیفه این سازمان نیست، بلکه همه ما مردم ایران وظیفه داریم در حفظ و نگهداری آثار با ارزشی که از گذشته به جای مانده است، بکوشیم.

فعالیت

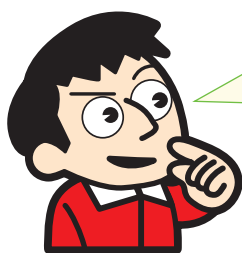
- ۳- پدر حسن یک انگشتر عقیق و یک تسبیح قدیمی دارد که آن را در صندوقچه‌ای نگهداری می‌کند. وقتی حسن از پدرش پرسید که چرا او آن قدر به این انگشتر و تسبیح علاقه دارد، پدر پاسخ داد که آنها اولاً یک میراث خانوادگی و یادگاری از پدرِ پدرِ بزرگش هستند و دیگر آنکه چون قدیمی‌اند خیلی ارزشمندند. به همین جهت، آنها را با دقت حفظ می‌کند.
- ۴- شما هم در خانواده یا فامیل خود درباره اشیا یا چیزهای قدیمی که میراث خانوادگی هستند، پرس و جو کنید. از افراد بپرسید چرا آن چیزها را حفظ و نگهداری می‌کنند؟ سپس نتیجه را روی یک برگ کاغذ بنویسید و در کلاس بگویید.
- ۵- به‌طور گروهی یک یا چند میراث فرهنگی مهم در شهر، روستا یا استان محل زندگی‌تان را شناسایی کنید و در کلاس نام ببرید.
- ۶- در صورتی که به اینترنت دسترسی دارید، با راهنمایی معلم به پایگاه یک موزه بروید و اطلاعات و تصاویری درباره آن موزه یا اشیای داخل آن به‌دست بیاورید.

درس ۱۸ قدیمی ترین سکونتگاه‌های* ایران

دانش‌آموزان کلاس هفتم به همراه معلمشان از موزه ایران باستان در تهران دیدن کردند. در این موزه مجسمه‌ها، ظروف و ابزار و وسایلی از گذشته‌های بسیار دور ایران نگهداری می‌شود.

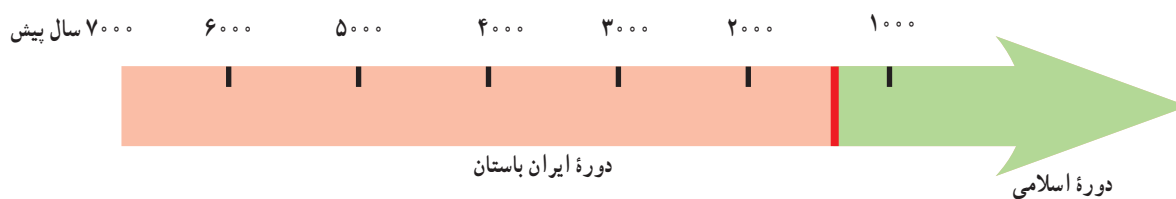
راهنمای* موزه، در این باره توضیح داد: در این موزه، شما آثار تاریخی به جای مانده از دوره قبل از اسلام را مشاهده می‌کنید. به همین جهت به این موزه، موزه ایران باستان می‌گویند. علم تاریخ، یعنی مطالعه دقیق زندگی انسان‌ها در گذشته. کسانی که تاریخ را مطالعه می‌کنند، زمان گذشته را بر اساس حوادث و تغییرات مهم به بخش‌هایی تقسیم می‌کنند.

راستی، چرا به این موزه، موزه ایران باستان می‌گویند؟

از آنجا که ورود اسلام به ایران، مهم‌ترین رویداد تاریخی کشور ما است، به همین جهت مورخان تاریخ ایران را به دو دوره تقسیم کرده‌اند:

- ۱- تاریخ ایران قبل از اسلام که به آن دوره ایران باستان می‌گویند.
- ۲- تاریخ ایران دوره اسلامی که با سقوط حکومت ساسانیان و ورود اسلام به ایران آغاز شد و تاکنون ادامه دارد.

به این نمودار خط زمان* می‌گویند. تاریخ ایران به دو دوره مهم تقسیم شده است.

• آیا ایران جایگاه تمدن‌های کهن بوده است؟

باستان‌شناسان* می‌گویند زندگی بشر از مراحل ابتدایی آغاز شده است. به نظر می‌رسد هزاران سال پیش، انسان‌ها از وسایل بسیار ساده و ابتدایی استفاده می‌کردند. آنها از طریق گردآوری خوراک و شکار حیوانات زندگی می‌کردند، در جست‌وجوی شکار و خوراک از جایی به جای دیگر می‌رفتند و برای محافظت از خود درون غارها به سر می‌بردند. ابزارهای انسان‌های غارنشین در این دوره از سنگ بود و آنها به یادبود شکارهایشان، نقش‌هایی روی دیوار غارها کشیده و یا بر روی کوه‌های اطراف خود کنده بودند. امروزه هنوز آثار برخی از این سنگ‌نگاره‌ها باقی مانده است.

به تصاویر زیر توجه کنید. باستان‌شناسان شواهدی از این نوع زندگی را در ایران پیدا کرده‌اند.

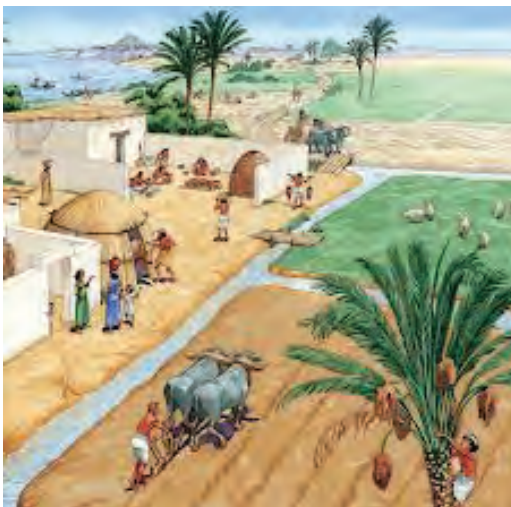
دهانه غار تاریخی هوتو (هاتر) در نزدیکی بهشهر

نقاشی‌های درون غار دوشه در استان لرستان

فعالیت

۱- کاربرگه شماره (۱۶) بررسی شواهد (سنگ‌نگاره) را در کلاس انجام دهید.

سپس انسان‌ها کشاورزی را یاد گرفتند و حیوانات را اهلی کردند. آنها در کنار رودخانه‌ها برای خود خانه‌های دائمی ساختند. کشاورزی موجب شد که انسان‌ها یکجانشین شدند و بدین ترتیب اولین روستاها در کنار رودهای پرآب و چشمه‌ها پدید آمدند.

مردم این روستاها به تدریج در ساختن ابزار و وسایل گوناگون و مورد نیاز خود پیشرفت کردند. با رونق کشاورزی، غذا به اندازه کافی تولید و ذخیره می‌شد و دیگر همه افراد مجبور به کار کشاورزی نبودند. بنابراین، عده‌ای در کارهای دیگر مهارت پیدا کردند.

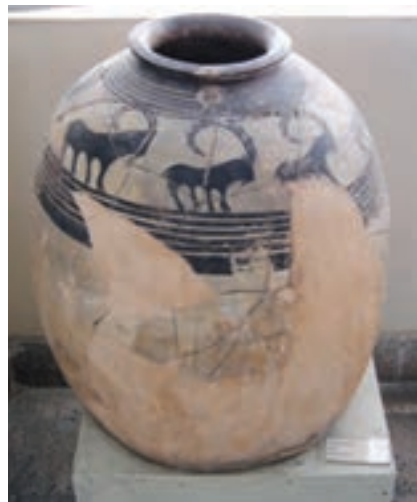

تپه سیلک کاشان

برای مثال، آنها با استفاده از گِل، ظروف سفالی ساختند. این ظرف‌ها ابتدا شکل ساده‌ای داشتند ولی به تدریج شکل بهتری یافتند و دارای نقش و نگار شدند. در بعضی از نقاط ایران مانند تپه سیلک (در کاشان) و تپه حسن‌لو، (در نقده، آذربایجان غربی) ظروف و وسایلی از زندگی مردم این دوره پیدا شده است. کم‌کم، داد و ستد و تجارت ابزار و وسایل رونق گرفت. انسان‌ها برای رسیدگی به کارها و نوشتن و محاسبه داد و ستدهایشان خط را اختراع کردند.

جام طلایی مارلیک

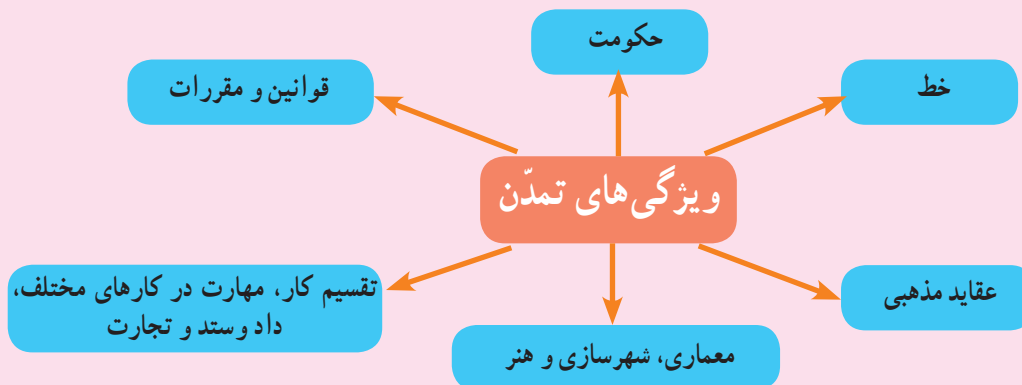

سفال یافت شده از تپه سیلک (Sialk)

با گذشت زمان، جمعیت برخی سکونتگاه‌ها رو به افزایش گذاشت و شهرهای بزرگی پدید آمدند که به وسیله حکومتی اداره می‌شدند. آنها قوانین و مقرراتی برای خود وضع کردند.

مردم این شهرها در هنر و معماری و ساختن بناها، پیشرفت زیادی کردند. بدین ترتیب نخستین «تمدن»‌های بشری به وجود آمدند.

بعضی از کسانی که گذشته را مطالعه می‌کنند، معتقدند «تمدن»‌ها این ویژگی‌ها را داشتند.

بقایای شهر سوخته

چشم مصنوعی و ظرف سفالی که نخستین بویانمایی (انیمیشن) دنیا به شکل بز بر روی آن نقش و در این منطقه پیدا شده است.

شواهد و مدارکی که از گذشته به دست آمده، نشان می‌دهد که در ایران، در گذشته‌های دور، تمدن‌های بزرگی پدید آمدند و سپس از بین رفتند.

● شهر سوخته : در گذشته‌ای نه چندان دور، باستان‌شناسان در نزدیکی شهر زابل در استان سیستان و بلوچستان، اشیایی پیدا کردند و با مطالعه بر روی آنها حدس زدند که حدود پنج هزار سال پیش تمدن بزرگی در این منطقه وجود داشته است. آنها با مطالعه و کاوش بیشتر دریافتند که این تمدن بعدها به طرز نامعلوم و عجیبی (ظاهراً در اثر آتش‌سوزی) از بین رفته است و به همین علت این شهر را «شهر سوخته» نام گذاشتند.

البته حفاری و پژوهش در این منطقه همچنان ادامه دارد و باستان‌شناسان اینجا هنوز مشغول کار و مطالعه هستند.

تمدن‌ها و مکان‌های مهم باستانی

جام نقره‌ای زن ایلامی

● **تمدن ایلام** : حدود هشتاد سال پیش، چند مهندس که با هواپیما به خوزستان می‌رفتند، متوجه تپه‌ای شدند و احتمال دادند که زیر آن آثار تاریخی وجود داشته باشد. آنها باستان‌شناسان را از وجود این تپه با خبر کردند. باستان‌شناسان پس از مدت‌ها تلاش با زحمت و مواظبت زیاد خاک‌ها را کنار زدند و به تدریج خرابه‌های «چغازنبیل» مهم‌ترین اثر به جای مانده از تمدن ایلام را کشف کردند.

زیگورات چغازنبیل - شوش

معبد* چغازنبیل که شهرت جهانی دارد، در نزدیکی شوش است. این معبد با میلیون‌ها خشت و هزاران آجر ساخته شده و بر روی برخی آجرها با خط ایلامی، مطالبی نوشته شده است. ایلامی‌ها حدود ۳ هزار سال در این منطقه زندگی کرده و تمدن بزرگی را به وجود آورده بودند. آنها بر روی لوح‌های گلی، قانون‌هایی را که پادشاهان ایلامی وضع کرده بودند، می‌نوشتند. بعضی از این لوح‌ها تا به امروز باقی مانده است. ایلامی‌ها مانند سایر تمدن‌های باستانی، خدایان متعددی مثل خدای خورشید و خدای آب و... را پرستش می‌کردند و مجسمه‌هایی از این خدایان ساخته و در معابد خود قرار می‌دادند و آنها را می‌پرستیدند. ایلامی‌ها با هنر سفال‌سازی آشنا بودند و ظروف سفالی و مجسمه‌ها و ابزارهای مختلف آنها در این منطقه یافت شده است.

● **تمدن جیرفت** : حدود سیزده سال پیش باستان‌شناسان موفق شدند یکی از کهن‌ترین تمدن‌های شرق را در نزدیکی جیرفت کرمان (در کنار هلیل رود) شناسایی

نمونه‌ای از ابزار و ظروف سنگ
صابونی کشف شده از تپه کنار
صندل جیرفت

و از دل خاک بیرون کشند. وسایل و ظروف سنگی و مفرغی با نقش جانوران، زیگورات* و کتیبه‌های آجری از جمله این اکتشافات است. باستان‌شناسان که دربارهٔ این کتیبه‌ها تحقیق می‌کنند، هنوز موفق به خواندن آنها نشده‌اند و احتمال می‌دهند یکی از قدیمی‌ترین خط‌های دنیا باشد که تمدن جیرفت آن را اختراع کرده است.

فعالیت

- ۲- به نقشهٔ این صفحه نگاه کنید و بگویید در پدید آمدن تمدن ایلام کدام رود نقش داشته است؟
با توجه به مطالبی که در فصل‌های پنجم تا هفتم خواندید، بگویید شرایط جغرافیایی این منطقه چه تأثیری در به وجود آمدن این تمدن داشته است.
- ۳- کاربرگهٔ شمارهٔ (۱۷) مهرهای ایلامی را اجرا کنید.
- ۴- نمودار «ویژگی‌های تمدن» را بخوانید. سپس به‌طور گروهی با توجه به مطالب آن و مشاهدهٔ تصاویر مربوط به تمدن ایلام، دلیل بیاورید که ایلام یک تمدن بوده است (برای هر ویژگی، مدارکی مثال بزنید).

ظهور پیامبران الهی

هم‌زمان با تمدن ایلام در ایران، در منطقهٔ بین‌النهرین (سرزمین بین دو رود دجله و فرات) و کنار رود نیل تمدن‌های دیگری شکل گرفتند که نام و محل آنها را روی نقشه می‌بینید. این تمدن‌ها را نام ببرید و مکان آنها را روی نقشه نشان دهید.

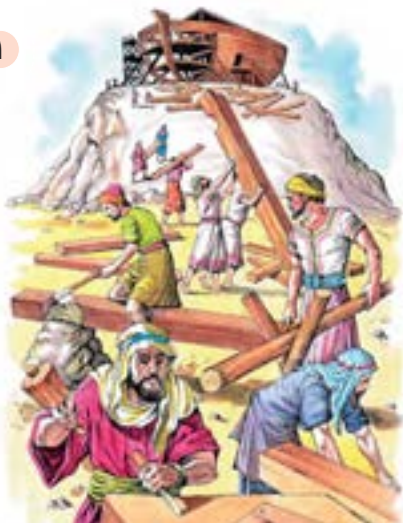
در کتاب‌های مطالعات اجتماعی و هدیه‌های آسمان دورهٔ ابتدایی، با سرگذشت پیامبران الهی که در این منطقه می‌زیسته‌اند آشنا شدید. دانستید که در آن زمان اگر چه مردم این نواحی در ساختن ابزار و وسایل زندگی پیشرفت کرده بودند و تمدن‌های بزرگی در کنار

رودها پدید آمده بود، اما در زندگی و روابط اجتماعی آنها شرایط بدی حاکم بود.

فرمانروایان در کاخ‌های باشکوه به خوشگذرانی مشغول بودند و به مردم ظلم بسیار می‌کردند. انسان‌ها به جای پرستش خداوند یکتا، خورشید و ماه یا بت‌ها را عبادت می‌کردند و گمراه بودند. اخلاق و رفتار و قانون و مقرراتی که مردم از آن پیروی می‌کردند آکنده از جهل و گمراهی، خرافات و ظلم و ستم بود.

۱

خداوند متعال در زمان‌های مختلف برای هدایت مردم و نجات آنها از گمراهی و ظلم، پیامبرانی را فرستاد. دوتن از پیامبران بزرگ الهی یعنی حضرت نوح (علیه السلام) و حضرت ابراهیم (علیه السلام) در بین‌النهرین می‌زیستند.

حضرت یوسف (علیه السلام) و حضرت موسی (علیه السلام) نیز مدت زیادی در مصر بسر بردند. بعدها حضرت عیسی (علیه السلام) در زمان حکمرانی امپراتوری روم در فلسطین متولد شدند.

همه این پیامبران از جانب خداوند برای هدایت مردم برگزیده شدند. آنها با حاکمان ستمگر عصر خود مبارزه می‌کردند و به فرمان خداوند از آنها می‌خواستند دست از ستم بردارند و به آیات خداوند بیندیشند و عمل کنند. به آنها گوشزد می‌کردند که خداوند، بدکاران و ستمگران را نابود خواهد کرد و از مردم نیز می‌خواستند تا با دوری از گناهان، رفتار نیکو در پیش بگیرند و از ظالمان اطاعت نکنند.

۲

فعالیت

۵- به تصاویر این درس توجه کنید و با همفکری یکدیگر بگویید هریک سرگذشت کدام پیامبر الهی را نشان می‌دهد.

۶- به فهرست سوره‌های قرآن کریم مراجعه کنید :

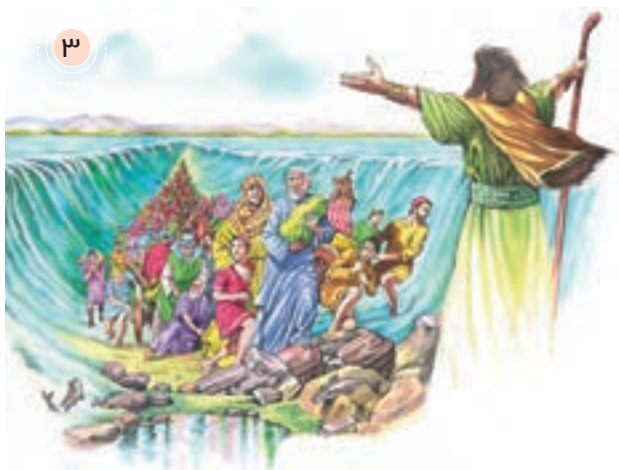
الف) نام سوره‌هایی را که به نام یک پیامبر نامیده شده، استخراج کنید

و بنویسید.

ب) معنی آیات ۱۰۳ تا ۱۴۰ سوره اعراف را بخوانید. این آیات مربوط به سرگذشت کدام پیامبر الهی است؟ به طور خلاصه در کلاس تعریف کنید.

۷- به چند گروه تقسیم شوید. هر گروه با راهنمایی معلم درباره یکی از پیامبران الهی مطالبی گردآوری کنید. سپس نماینده گروه نتیجه تحقیق را در کلاس بخواند. فکر کنید از مطالعه زندگی پیامبران الهی به چه نکاتی پی می‌برید.

۳

فرهنگ: به مجموعه افکار و عقاید، آداب و رسوم، خط، زبان و شیوه زندگی مردم گفته می‌شود.

کتیبه: لوح‌های گلی یا سنگی بسیار قدیمی که بر روی آنها خط‌هایی نوشته‌اند.

راهنمای موزه: کسی که برای بازدیدکنندگان از موزه‌ها توضیح می‌دهد و پرسش‌های آنها را پاسخ می‌گوید.

خط زمان: نموداری که بر روی آن رویدادهای تاریخی به ترتیب زمانی و به‌طور منظم نشان داده می‌شود.

باستان‌شناس: کسی که آثار و اشیای باقی‌مانده از سکونتگاه‌های قدیمی و تمدن‌های کهن را جست‌وجو و مطالعه می‌کند.

سکونتگاه: به مکانی که انسان‌ها در آنجا به‌طور جمعی در کنار یکدیگر زندگی می‌کنند، سکونتگاه می‌گویند.

معبد: محل عبادت و پرستش.

زیگورات: بناهای خشتی و پلکانی بودند که در دوره تمدن‌های باستانی بر بلندی‌ها ساخته می‌شد و محل نیایش خدایان

آنها بود. از معروف‌ترین زیگورات‌ها در ایران می‌توان زیگورات چغازنبیل در نزدیکی شوش و زیگورات جیرفت را نام برد.

به کار بندیم

۱- با کمک و راهنمایی معلم، یک بنای تاریخی شهر یا استان محل زندگی خودتان را که مردم از آن بازدید می‌کنند، انتخاب و عکسی از آن تهیه کنید.

سپس به‌طور گروهی برای حفاظت از آن مکان و نحوه بازدید از آن فکر کنید و چند پیشنهاد بدهید یا دستورالعملی بنویسید.

۲- پرس‌وجو کنید. نزدیک‌ترین موزه به محل زندگی شما، چه موزه‌ای است؟ نام و نشانی آن چیست؟ چه اشیایی در آن نگهداری می‌شود؟

۳- به همراه معلم خود از یک موزه بازدید کنید و به‌طور گروهی، گزارشی از مشاهدات خودتان را بنویسید.

شکل‌گیری امپراتوری‌های* بزرگ در ایران باستان

فصل

حوزه‌های موضوعی:

- زمان، تداوم و تغییر
- نظام اجتماعی
- فضا و مکان

در دوران باستان، حکومت‌هایی در سرزمین ما شکل گرفتند که برخی از آنها بر سرزمین‌های بسیار پهناوری فرمان می‌راندند.

یکی از این حکومت‌ها، هخامنشیان بودند که به‌عنوان نخستین امپراتوری جهانی شناخته می‌شود. هخامنشیان بر سرزمین‌های پهناور و اقوام مختلف از چین تا شمال آفریقا حکومت می‌کردند.

ادارهٔ چنین سرزمین‌های پهناوری کار آسانی نبود. اما ایرانیان باستان آنچنان تشکیلات اداری و نظامی را به‌وجود آورده بودند که تا قرن‌ها الگو و سرمشق برای سایر کشورها به‌شمار می‌رفت.

شما با آموختن این فصل و انجام فعالیت‌های آن درمی‌یابید:

- کدام حکومت‌های قدرتمند در ایران باستان حکمرانی می‌کردند؟
- قلمرو ایران در دورهٔ باستان کدام نواحی را در برمی‌گرفت؟
- شیوهٔ حکومت در ایران باستان چگونه بود؟
- ایرانیان باستان در ادارهٔ کشور، از چه ابزارها و فنون نظامی استفاده می‌کردند و چه ابتکاراتی از خود نشان می‌دادند؟

درس ۱۹ آریایی‌ها و تشکیل حکومت‌های قدرتمند در ایران

در فصل قبل خواندید که هزاران سال پیش در بخش‌های مختلف ایران، اقوام مختلفی زندگی می‌کردند و تمدن‌هایی در نواحی مختلف به وجود آمده بود.

برخی مورخان معتقدند که حدود چهار هزار سال پیش، مردمانی کوچ‌نشین که خود را «آریایی» می‌نامیدند از مناطق شمال دریای خزر به تدریج به سمت جنوب مهاجرت کردند. آریایی‌ها دولت‌های بزرگی در ایران تشکیل دادند و صدها سال در ایران حکومت کردند.

به نقشه توجه کنید. سه قوم بزرگ آریایی؛ مادها، پارت‌ها و پارس‌ها بودند.

هر کدام از این سه قوم بزرگ در

کدام بخش ایران سکونت گزیده بودند؟

پس از مهاجرت آریایی‌ها به ایران سلسله*های بزرگی در ایران، حکومت کردند.

مادها، نخستین حکومت آریایی در ایران

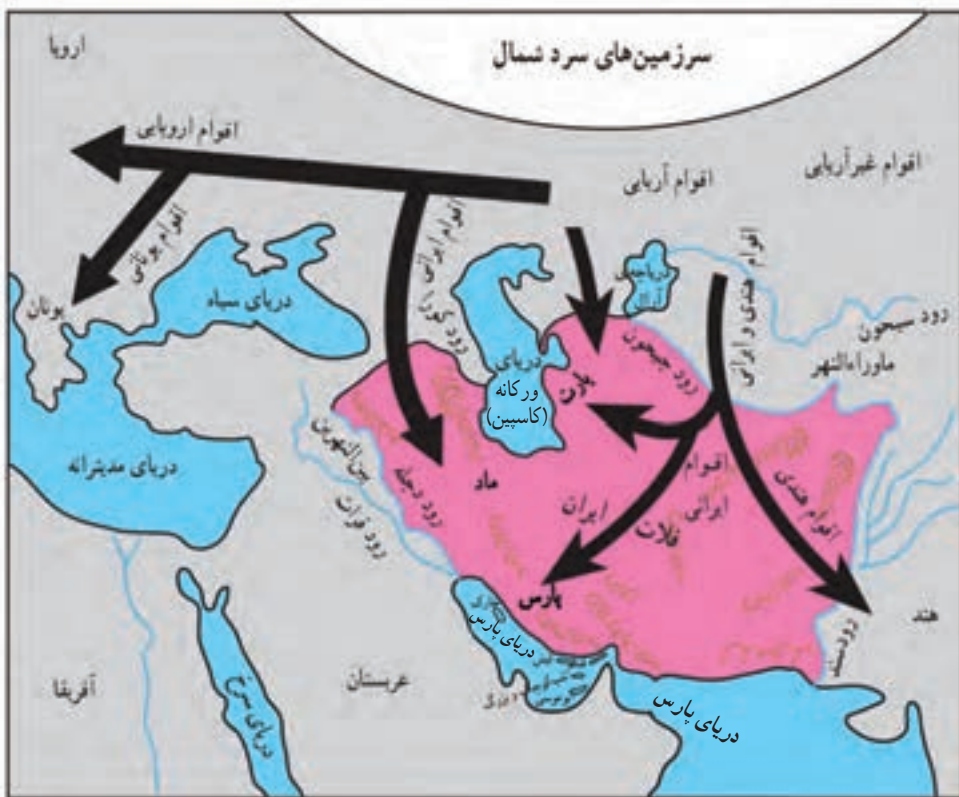
قبایل ماد در شمال غرب و غرب ایران به صورت پراکنده زندگی می‌کردند. همین امر موجب شده بود که آنها ضعیف باشند و هر چند وقت یک‌بار همسایه‌های قدرتمندشان مانند آشوری‌ها به آنها حمله می‌کردند و اموالشان را به غارت می‌بردند.

در یکی از قبایل ماد، فردی به نام **دهیوک**^۱ زندگی می‌کرد که به دلیل خوش رفتاری و عدالت‌خواهی بین همهٔ قبیله‌ها محبوبیت داشت. سرانجام سران قبایل تصمیم گرفتند او را به عنوان فرمانروا انتخاب کنند.

دهیوک بر فراز تپه‌ای در شهر هگمتانه (همدان امروزی) قلعه‌ای ساخت و آنجا را به پایتختی خود انتخاب کرد. مادها به تدریج

قدرتمند شدند و بر دشمنان خود غلبه کردند. بدین ترتیب حکومتی قدرتمند در ایران به دست مادها پایه‌گذاری شد.

۱- نام دهیوک در برخی از کتاب‌ها به اشتباه دیاکو نوشته شده است.

هخامنشیان، امپراتوری قدرتمند

پارس‌ها گروه دیگری از آریایی‌ها بودند. رئیس یکی از قبایل مهم پارس، فردی به نام هخامنش بود. کوروش بنیان‌گذار سلسله هخامنشیان از نوادگان هخامنش بود. کوروش توانست آخرین پادشاه مادها را در جنگی شکست بدهد و حکومت آنان را سرنگون کند.

منشور کوروش که هم‌اکنون در موزه لندن در کشور انگلستان نگهداری می‌شود و پژوهشگران موفق شده‌اند، آن را بخوانند.

فعالیت

۱- یک اطلس جغرافیایی به کلاس بیاورید. به نقشه قلمروی هخامنشیان در صفحه ۱۲۴ کتاب توجه کنید و سپس بگویید کدام یک از کشورهای امروزی، در زمان هخامنشیان جزء قلمرو ایران بودند.

کوروش در دوران حکومت خود، پیروزی‌های زیادی به دست آورد. او بابل (عراق امروزی) و لیدی (ترکیه امروزی) را تصرف کرد و قلمرو ایران را از خلیج فارس تا دریای مدیترانه گسترش داد.

کوروش پادشاهی خردمند بود و با مردم سرزمین‌هایی که فتح می‌شدند با نرمی و عدالت رفتار می‌کرد. مورخان این موضوع را از روی منشوری که از وی به جا مانده است دریافته‌اند.

بعد از کوروش، پادشاهان دیگری از هخامنشیان به سلطنت رسیدند که معروف‌ترین آنها «داریوش بزرگ» است. او زمانی به سلطنت رسید که در بیشتر قلمرو هخامنشیان، شورش‌ها و نابسامانی‌هایی شکل گرفته بود. داریوش با عزم و اراده با شورشیان جنگید و آنها را شکست داد و موفق شد دوباره حکومت هخامنشیان را قدرتمند سازد.

پس از این پیروزی‌ها، داریوش دستور داد تا نقش برجسته‌ای به یاد پیروزی‌های او در جنگ با دشمنان بر دامنه کوه بیستون حجاری کنند.

به طور کلی در زمان کوروش و داریوش، قلمرو جغرافیایی هخامنشیان، بیشتر کشورهای مهم آن‌روز را در بر می‌گرفته است. به

سنگ نگاره و کتیبه داریوش هخامنشی در بیستون: داریوش در کتیبه بیستون از ۲۳ ایالت تحت فرمان خود نام برده است، مانند پارس، خوزیا (خوزستان)، بابل، مصر، اریابه (عربستان)، ارمنیا (ارمنستان) و...

فعالیت

۲- به تصویر نقش برجسته بیستون دقت کنید. به نظر شما چرا شاهان دستور می دادند چنین نقش برجسته‌هایی روی سنگ‌ها

کنده شود؟

سلوکیان، حکومتی بیگانه

در زمان هخامنشیان، جنگ‌های متعددی بین ایران و یونان رخ داد. در یکی از این جنگ‌ها سپاهیان هخامنشی آتن را برای مدت کوتاهی تصرف کردند. هنگامی که فرماندهی به نام اسکندر مقدونی در یونان به قدرت رسید، حکومت هخامنشی ضعیف و ناتوان شده بود. اسکندر از این موقعیت استفاده کرد و یونانیان را به انتقام جویی از ایرانیان فرا خواند. سپاهیان تحت فرمان او در چند جنگ، سپاه هخامنشی را شکست دادند و ایران را فتح کردند. در نتیجه حمله اسکندر، بسیاری از شهرهای ایران از جمله تخت جمشید به آتش کشیده شد.

اسکندر علاوه بر ایران، مصر و قسمت‌هایی از هندوستان را تصرف کرد. او سرانجام در جوانی و در اوج کشورگشایی بر اثر بیماری درگذشت.

پس از مرگ اسکندر، قلمرو پهناور او میان سردارانش تقسیم شد. ایران به دست سلوکوس، یکی از سرداران او افتاد. وی سلسله سلوکیان را تأسیس کرد.

سریدیس اسکندر مقدونی

سکه با نقش اسکندر مقدونی

ایرانیان سلوکیان را بیگانه می‌شمردند و به شکل‌های مختلف با آنان مخالفت و مبارزه می‌کردند.

اشکانیان و بیرون راندن بیگانگان

مجسمهٔ مرد پارتی (اشکانی)

همان‌طور که پیش‌تر خواندید، پارت‌ها نیز یکی از اقوام آریایی بودند. رئیس یکی از قبایل پارت ملقب به «اشک» یا «اَشْک» با هدف مقابله با سلوکیان، پارتیان و دیگر اقوام ایرانی را متحد کرد. او با استفاده از اختلافات سلوکیان توانست قسمت‌هایی از ایران را آزاد کند. مورخان وی را مؤسس سلسله اشکانی^۱ می‌دانند.

جانشینان اشک به مبارزه با سلوکیان ادامه دادند و موفق شدند به تدریج سایر مناطق ایران را نیز از سلطهٔ سلوکیان نجات دهند. به این ترتیب در زمان فرمانروایی مهرداد دوم، حکومت اشکانی به امپراتوری قدرتمندی تبدیل شد. اشکانیان پس از آن به مدت چندین قرن با تمام توان در برابر هجوم سپاه نیرومند روم ایستادند و اجازه ندادند بار دیگر بیگانگان بر میهن ما مسلط شوند.

ساسانیان، آخرین حکومت ایران باستان

آخرین حکومت پیش از ورود اسلام به ایران سلسله ساسانیان است. اردشیر بابکان از خاندان ساسان، مؤسس این سلسله است که بر علیه اشکانیان قیام کرد. یکی از مهم‌ترین پادشاهان ساسانی، شاپور اول است. در زمان او وسعت قلمرو ایران بسیار زیاد شد. او توانست امپراتور روم (والریانوس) را شکست دهد.

با حملهٔ اعراب مسلمان و شکست‌های متعدد سپاهیان ساسانی، سرانجام با قتل یزدگرد سوم آخرین پادشاه ساسانی، این سلسله در سال ۶۵۱ میلادی به پایان رسید. با ورود اسلام به ایران دورهٔ جدیدی از تاریخ ایران پایه‌گذاری گردید. شما در سال آینده با فتح ایران و چگونگی پذیرش و علل استقبال مردم ایران از دین اسلام آشنا می‌شوید.

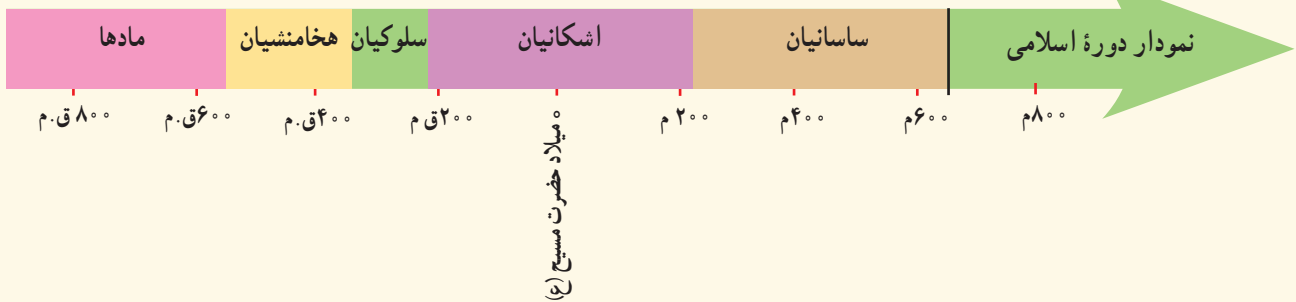

سنگ نگاره پیروزی شاپور ساسانی بر والرین امپراتور روم در نقش رستم

خرابه های طاق کسرا که امروز در کشور عراق قرار دارد.

نکته: در سال های قبل خواندید که مبدأ تاریخ ما مسلمانان هجرت پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) از مکه به مدینه است و به آن تاریخ هجری گفته می شود. مورخان برای تعیین زمان رویدادهای پیش از اسلام از تقویم میلادی استفاده می کنند. مبدأ تقویم میلادی تولد حضرت مسیح (علیه السلام) است و نشانه اختصاری آن حرف «م» است. برای تعیین زمان رویدادهای قبل از میلاد حضرت مسیح (علیه السلام) نیز تقویم میلادی به صورت معکوس و با علامت اختصاری «ق.م.» به کار می رود. برای مثال ۸۰۰ ق.م، بیانگر هشتصد سال پیش از میلاد مسیح است.

فعالیت

- ۳- خواندن خط زمان : بیشترین مدت زمان حکومت مربوط به کدام سلسله است؟ کدام سلسله ها به ترتیب در ایران حکومت کردند؟
- ۴- الف) هم اکنون در کدام سال میلادی به سر می برید؟ (ب) از تأسیس حکومت اشکانی در ۲۴۸ ق.م چند سال می گذرد؟ (ج) شاپور ساسانی در ۲۶۰ م. والرین امپراتور روم را شکست داد و به اسارت گرفت. محاسبه کنید چند سال پیش، این رویداد به وقوع پیوسته است.
- ۵- چرا مردم ایران سلوکیان را نمی پذیرفتند و با آنها مخالفت می کردند؟
- ۶- کاربرگ شماره (۱۸) قهرمانان ایران باستان را در کلاس تکمیل کنید.

درس ۲۰ امپراتوری‌های ایران باستان چگونه کشور را اداره می‌کردند؟

نوع حکومت

در ایران باستان شیوه حکومت پادشاهی بود. شاهان در ابتدای سلطنت در حضور بزرگان کشور، تاج‌گذاری می‌کردند و در کاخ بر تخت می‌نشستند. شاه قدرت مطلق داشت و همه باید از او فرمان می‌بردند. حکومت موروثی بود و معمولاً از پدر به پسر به ارث می‌رسید. البته گاهی بر سر جانشینی شاه و به دست آوردن قدرت، اختلافات شدیدی پیش می‌آمد و حتی منجر به کشتن افراد و جنگ و خون‌ریزی می‌شد.

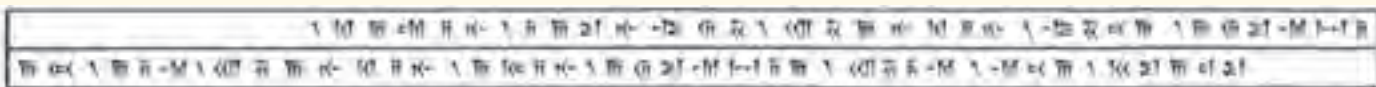
نقش برجسته داریوش در تخت جمشید

نقش برجسته بخشیدن حلقه شاهی از سوی اهورا مزدا به اردشیر ساسانی (نقش رستم)

شاهان ایران باستان خود را برگزیده آسمان و نماینده اهورا مزدا* می‌دانستند و معتقد بودند که به حکم او فرمان می‌رانند. در اغلب کتیبه‌های به جای مانده، جمله‌هایی که این موضوع را نشان بدهد، وجود دارد.

کتیبه داریوش در بیستون:

داریوش شاه گوید: به خواست اهورا مزدا من شاه هستم. اهورا مزدا شاهی را به من عطا فرمود.

البته این عقیده هم وجود داشت که اگر شاه از مسیر قانون و عدالت منحرف شود حمایت اهورایی از او گرفته می‌شود و بزرگان و موبدان* می‌توانستند او را عزل یا برکنار کنند.

مهر سلطنت داریوش هخامنشی، طول مهر ۳/۵ سانتی متر است. در موزه بریتانیا در لندن نگهداری می شود. اسم داریوش روی مهر به سه خط ایلامی، پارسی و بابلی نوشته شده است.

شاهان بر امور اداری، نظامی و مذهبی فرمانروایی مطلق داشتند. آنها برای اداره کشور فرمان‌هایی صادر می‌کردند. این فرمان‌ها، قانون‌هایی بودند که باید در سراسر کشور اجرا می‌شدند و هیچ‌کس نباید از آنها سرپیچی می‌کرد. روی فرمان‌ها و نامه‌های مهم، مهرهای مخصوص شاه زده می‌شد.

فعالیت

- ۱- به تصویر مهر سلطنتی داریوش توجه کنید و بگویید به نظر شما چرا اسم داریوش روی این مهر، به سه نوع خط حک شده است؟
- ۲- متن بالا را بخوانید و چند مورد از ویژگی‌های حکومت در ایران باستان را بنویسید.

در دوره اشکانیان، قدرت و نفوذ پادشاهان مانند سایر شاهان ایران باستان نبود؛ چون در این دوره، خاندان‌های محلی از نفوذ و قدرت زیادی برخوردار بودند و شاهان مجبور بودند در اداره کشور با آنها مشورت کنند. در پایه چهارم ابتدایی خواندید که در این دوره، چند مجلس برای تصمیم‌گیری به وجود آمده بود. مجلس شاهی، مجلس بزرگان و مجلس مهستان. درباره این مجلس‌ها چه می‌دانید؟ به نظر شما برای چه تصمیم‌گیری‌هایی ممکن بود این مجلس‌ها تشکیل شوند؟

مقام‌های حکومتی

همان‌طور که خواندید، دولت‌های ایران باستان، قلمرو وسیعی داشتند و بنابراین برای اداره امور کشور، شغل‌ها و مقام‌های مختلفی به وجود آمده بود. زندگی شاهان هزینه زیادی داشت. گاهی آنها صدها خدمه را به کار می‌گرفتند. اینکه درآمدهای کشور چگونه خرج بشود بستگی به نظر شاهان داشت. مخارج سنگین دربار، از گرفتن مالیات از مردم تأمین می‌شد. اغلب شاهان نه تنها به ثروت اندوزی می‌پرداختند و به فکر آسایش مردم نبودند بلکه به آنها ظلم می‌کردند. البته گاهی نیز به ندرت شاهانی پیدا می‌شدند که سعی می‌کردند با عدالت رفتار کنند.

برخی مقام‌های مهم حکومتی و وظایف آنها

مهم‌ترین مقام بعد از شاه و مسئول کارهای اداری مملکت بود.	وزیر بزرگ
مسئول رسیدگی به کارهای کاخ شاهی (مراسم و جشن‌های مختلف، انبار و ذخیره کردن محصولات غذایی در کاخ، توزیع جیره* کارکنان، نظارت بر کار هنرمندان، صنعتگران داخل کاخ و...) بود.	رئیس دربار یا تشریفات
کارهای اداری و مالی و نوشتن نامه‌ها بر عهده آنها بود و گاه به چند زبان آشنایی داشتند.	منشیان و دبیران
اولین بار در زمان داریوش افرادی به عنوان مأمور مخفی انتخاب شدند که به آنها چشم و گوش‌های شاه می‌گفتند. مأموران مخفی شاهان از قسمت‌های مختلف کشور گزارش تهیه می‌کردند و به شاه می‌دادند.	مأموران مخفی شاه

فعالیت

۳- بعضی از منشیان و دبیران به چند زبان و خط آشنایی داشتند. چرا؟

۴- حدس بزنید: چشم و گوش‌های شاه چه موضوعاتی را به شاه خبر می‌دادند؟

چند نمونه مهرهای مخصوص صاحب منصبان دوره هخامنشی

تقسیمات کشوری

به نظر می‌رسد ایرانیان از نخستین کسانی بودند که تقسیم سرزمین به بخش‌های مختلف را ابداع کردند. برای مثال، داریوش کشور را برای اداره بهتر به ۲۳ قسمت، تقسیم کرده بود که به هر قسمت ایالت می‌گفتند. برای هر ایالت یک شهربان انتخاب می‌کردند که معمولاً از مقام‌های حکومتی یا اعضای خانواده شاه بود.

پایتخت حکومت‌ها در ایران باستان

مادها	همدان (هگمتانه)
هخامنشیان	شوش (پایتخت زمستانی) همدان (پایتخت تابستانی) تخت جمشید بابل
اشکانیان	صد دروازه (دامغان) و تیسفون
ساسانیان	گور (فیروزآباد) و تیسفون

هر بخش، از مرکز فرماندهی یا پایتخت، دستور می‌گرفت و موظف بود همه کارها را طبق نظر شاه انجام دهد.

پایتخت‌ها

پادشاهان، شهری را به عنوان پایتخت انتخاب می‌کردند. پایتخت‌ها معمولاً شهرهای بزرگ و پرجمعیت بودند و شاهان در آنها کاخ‌های بزرگ و بناهای عظیم می‌ساختند.

فعالیت

۵- به نقشه قلمرو ایران در زمان هخامنشیان و ساسانیان توجه کنید. الف) قلمرو کدام حکومت وسیع‌تر بوده است؟
ب) دور شهرهایی که در آن زمان پایتخت بوده‌اند، خط بکشید.

راهنما
 قلمرو هخامنشیان
 مرز ایران کنونی
 شهرهای بزرگ

راهنما

○ شهرهای بزرگ   ⊛ پایتخت   — مرز ایران کنونی   قلمرو ساسانیان

سپاه و قدرت نظامی

سرزمین ایران به دلیل موقعیت مهم جغرافیایی، همواره از شرق و غرب در معرض هجوم دشمنان بود. از سمت غرب، دولت‌های یونان و روم به قلمرو ایران دست‌اندازی می‌کردند و از سمت شرق اقوام بیابانگرد به ایران هجوم می‌آوردند. به همین دلیل حکومت‌های ایران باستان سپاه و نیروی نظامی مجهز و نیرومندی به‌وجود آورده بودند تا از مرزهای ایران دفاع کنند. سپاه از نیروی پیاده‌نظام و سواره‌نظام تشکیل می‌شد.

شاهان نیز از دوره نوجوانی، آموزش‌های نظامی می‌دیدند و در برخی جنگ‌ها، خودشان فرماندهی جنگ را بر عهده می‌گرفتند. اشکانیان (پارتیان) در تاریخ جهان به جنگاوری مشهور بودند و مهارت زیادی در سوارکاری و تیراندازی داشتند.

فعالیت

- ۶- گفت و گو کنید: چرا در آن زمان جنگ‌های بزرگی بین حکومت‌ها در می‌گرفت؟ هدف از لشکرکشی‌ها چه بود؟ به نظر شما هدف از جنگ‌ها و لشکرکشی‌ها در جهان امروز چیست؟
- ۷- به تصویر روبرو دقت کنید و بگویید لباس و تجهیزات سواره‌نظام و پیاده‌نظام چه فرقی داشت؟
- ۸- پرس و جو کنید جنگ یا عملیات پارتیزانی چه نوع جنگی است و چرا به این نام مشهور است. نتیجه را به کلاس بیاورید.

ایرانیان باستان، ابتکارات زیادی در زمینه تشکیل سپاه و فنون نظامی داشتند. بعضی از این ابتکارات برای اولین بار در ایران استفاده شد و بعدها سایر کشورها آنها را از ایرانی‌ها یاد گرفتند.

یکی از ابتکارات بزرگ داریوش هخامنشی این بود که علاوه بر سپاه معمولی، یک «سپاه جاویدان» هم تشکیل داده بود. تعداد افراد سپاه جاویدان ده‌هزار نفر بود که به گروه‌های ده نفره تقسیم می‌شد. به این سپاه، جاویدان یا همیشگی می‌گفتند چون هرگاه یکی از افراد از بین می‌رفت یک فرد جنگاور دیگر که ذخیره بود جای او را می‌گرفت و تعداد آنان کاسته نمی‌شد. در آن دوره، خدمت در سپاه جاویدان، بزرگ‌ترین آرزوی جوانان پارسی بود.

نقش برجسته سربازان سپاه جاویدان در تخت جمشید

یکی دیگر از ابتکارات ایرانی‌ها، اختراع «ارابهٔ * داس‌دار» بود. این ارابه در هر سمت خود به شمشیرهای تیز و کاردهای داس‌مانند مجهز بود و هنگام حرکت از دو طرف، هر چیزی را بر سر راه اسب‌ها تکه‌تکه می‌کرد.

همچنین به دستور کوروش گردونه‌ها یا برج‌های بلند و چوبی و چرخدار ساخته بودند. این برج‌ها متحرک بودند و در داخل آنها کمانداران قرار می‌گرفتند و از بالای برج‌ها در

موقع لزوم به دشمن تیراندازی می‌کردند. این برج‌ها توسط تعداد زیادی اسب کشیده می‌شدند.

ایرانیان باستان نیروی دریایی داشتند و کشتی‌های آنها از خلیج پارس تا دریای مدیترانه در رفت و آمد بودند.

فعالیت

۹- به نظر شما کدام یک از ابتکارات نظامی ایران باستان جالب‌تر است؟ چرا؟

امپراتوری: حکومت قدرتمندی که در رأس آن پادشاهی قرار دارد و بر ممالک و نواحی مختلف حکمرانی می‌کند.

امپراتور: پادشاه قدرتمندی که در سرزمین‌ها و قلمروهای وسیعی سلطنت کند.

سلسله: خاندان، افراد یک خانواده یا خاندان که یکی پس از دیگری سلطنت می‌کنند.

اهورامزدا: خدای یگانه در ایران باستان؛ اهورا به معنی آفریننده و مزدا یعنی دانا و آگاه

موبدان: روحانیون زرتشتی در ایران باستان

جیره: مقدار معینی خواربار، غذا یا کالای مورد نیاز که در زمان‌های معینی مثلاً روزانه، هفتگی، ماهانه و ... به

کسی بدهند.

ارابه: کالسکه‌ای که معمولاً دو چرخ داشت و یک یا دو اسب آن را می‌کشید. از ارابه‌ها در جنگ‌ها یا مراسم

مختلف استفاده می‌شد.

به کاربندیم

۱- اگر به مدل‌سازی و کاردستی علاقه دارید، با همکاری دوستانتان، مدلی (نمونکی) از یکی از ابتکارات

نظامی ایرانیان باستان بسازید و در کلاس یا یکی از جشن‌های مدرسه به نمایش بگذارید.

۲- با استفاده از دانشنامه شبکه رشد (www.roshd.ir) یا کتاب‌هایی که برای کودکان و نوجوانان منتشر شده

است در باره دو سردار دلاور ایران باستان که از کشور در برابر حمله دشمن دفاع کردند (آریو برزن و سورنا) تحقیق

کنید و نتیجه را به کلاس بیاورید.

اوضاع اجتماعی - اقتصادی ایران باستان

فصل

حوزه‌های موضوعی:

- زمان، تداوم و تغییر
- نظام اجتماعی
- فرهنگ و هویت
- منابع و فعالیت‌های اقتصادی
- فضا و مکان

مورخان فقط شرح حال و اقدامات شاهان و جنگ‌های حاکمان را مطالعه نمی‌کنند، بلکه به اوضاع اجتماعی و اقتصادی، یعنی زندگی مردم و چگونگی معیشت آنان نیز توجه می‌کنند.

روابط اجتماعی، چگونگی گذراندن زندگی و کسب و کار مردم در گذشته از موضوعات جذاب تاریخی است و خیلی از افراد کنجکاو هستند تا درباره آن بدانند. شاید شما هم جزء این گروه باشید. در این فصل شما با برخی نظرات مورخان درباره روابط اجتماعی و اقتصادی ایران باستان آشنا می‌شوید.

شما با آموختن این فصل و انجام فعالیت‌های آن درمی‌یابید:

- خانواده در ایران باستان چه ویژگی‌هایی داشته است؟
- روابط اجتماعی در ایران باستان چگونه بوده است؟
- ایرانیان باستان چگونه معاش خود را تأمین می‌کردند؟
- مهم‌ترین دستاوردها و ابتکارات ایرانیان باستان در فعالیت‌های اقتصادی چه بود؟

اوضاع اجتماعی ایران باستان

به طور کلی، از اوضاع و احوال مردم ایران باستان شواهد و مدارک اندکی به جای مانده است. با این حال مورخان توانسته‌اند با بررسی همین آثار به جامانده تاحدودی به اوضاع اجتماعی آن دوره پی ببرند.

خانواده

در ایران باستان خانواده، هسته اولیه جامعه را تشکیل می‌داد. ازدواج در نزد ایرانیان یک تکلیف دینی و پیمان مقدس بود. به همین دلیل اگر کسی عمداً از ازدواج سرباز می‌زد، گناهکار شمرده می‌شد. همچنین مردان، زمانی می‌توانستند مقام و منصبی بگیرند که همسر داشته باشند. در ایران باستان، پدر به عنوان سرپرست خانواده نقش مهمی داشت و اجرای مراسم مذهبی و حفظ امنیت خانواده برعهده او بود.

استفاده از آئینه و شمعدان در مراسم ازدواج یکی از رسوم به جامانده از ایران باستان است. در آن دوره در مراسم ازدواج از آئینه به عنوان نماد راستی و صداقت در زندگی مشترک استفاده می‌کردند و در شمعدان‌ها و آتشدان‌ها شعله می‌افروختند، زیرا معتقد بودند نور و روشنایی نشانه آهورامزداست. استفاده از سیب، انار، سنجد، تخم مرغ و ریختن اسپند در آتش نیز مرسوم بود.

ازدواج معمولاً خویشاوندی و درون گروهی بود؛ یعنی اغلب سعی می‌کردند با افرادی از دودمان* خود ازدواج کنند تا با آنها هم خون باشند و خصوصیات آن دودمان را حفظ کنند.

ایرانیان باستان برای اولاد پسر ارزش خاصی قائل بودند. این موضوع به خصوص برای شاهان و درباریان که سلطنت موروثی داشتند، اهمیت زیادی داشت. در آن دوره چند همسری نیز وجود داشت و افراد توانگر و ثروتمند چند زن داشتند.

در ایران باستان، خانواده‌ها بیشتر مواد مورد نیاز خود چون خوراک و پوشاک و ابزار را خودشان در خانه تولید می‌کردند. زنان در کنار مردان به نخ ریزی، پارچه بافی، قالی بافی و مشارکت در کشاورزی می‌پرداختند.

خانواده‌ها همچنین مرکز تربیت و آموزش بودند و اصول و ارزش‌های اخلاقی چون راستگویی، امانت داری، میهن دوستی و وفای به عهد و پیمان را به اعضای خانواده خود می‌آموختند. پدران، شغل خود را به پسران یاد می‌دادند همچنان که مادران به عنوان کدبانوی خانواده، رسوم خانه‌داری را به دختران آموزش می‌دادند.

۱- متن را بخوانید. همفکری کنید و چند شباهت خانواده امروزی را با خانواده ایران باستان پیدا و بیان کنید.

زندگی روستایی و شهری

پیش از این خواندید، آریایی‌ها که به ایران مهاجرت کردند، قبیله‌های کوچ نشین بودند که به تدریج یکجانشین شدند. در دوره ایران باستان، اغلب مردم در روستاها زندگی می‌کردند و کشاورزان بیشترین جمعیت آن زمان را تشکیل می‌دادند. البته تعدادی قبایل نیز در گوشه و کنار سرزمین ما زندگی می‌کردند. تا قبل از سلسله ساسانیان، شهرهایی در قلمرو ایران ساخته شدند، اما تعدادشان زیاد نبود. این شهرها بیشتر محل زندگی شاهان و مأموران حکومت بود. در دوره ساسانیان، فرمانروایان شهرهای زیادی بنا کردند و جمعیت شهری به طور چشمگیری افزایش یافت.

در این شهرها علاوه بر مأموران حکومتی، صنعتگران، بازرگانان و پیشه‌وران نیز زندگی می‌کردند.

بقایای شهر بیشاپور در نزدیکی کازرون

۲- کاربرگه شماره (۱۹) شهرهای ایران باستان را کامل کنید.

نابرابری اجتماعی

در گذشته‌های دور اغلب جوامع و تمدن‌های باستانی، نظام طبقاتی داشتند. در فصل قبل خواندید که پس از یکجانشینی، تقسیم کار اجتماعی پدید آمد و افراد در گروه‌های مختلف شغلی دسته‌بندی شده بودند.

با تشکیل امپراتوری‌های بزرگ و تمرکز قدرت و ثروت در دست شاهان و شاهزادگان و سایر مقام‌های حکومتی، به تدریج اختلاف طبقاتی در جامعه به وجود آمد و طبقات اجتماعی امتیازات و حقوق متفاوتی به دست آوردند.

اختلافات طبقاتی در دوره ساسانیان به اوج رسید و جامعه طبقاتی این دوره بسیار تبعیض‌آمیز بود. به طور کلی جامعه به دو طبقه بزرگان و عامه مردم تقسیم می‌شد:

۱- شاه و شاهزادگان، روحانیون زرتشتی (موبدان)، فرماندهان نظامی و دبیران به عنوان اشراف و بزرگان شناخته می‌شدند.

۲- پیشه‌وران، بازرگانان و کشاورزان و دامداران نیز عامه مردم محسوب می‌شدند.

در این جامعه، اشراف و بزرگان از حقوق و امتیازات زیادی برخوردار بودند. آنها زمین‌ها و ثروت‌های فراوان داشتند اما از پرداختن مالیات معاف بودند. از حق تحصیل و آموزش برخوردار بودند و خود را صاحب جان و مال مردم می‌دانستند. کشاورزان با آنکه اکثریت جامعه را تشکیل می‌دادند و فعالیت اقتصادی مهم بر دوش آنها بود، از بسیاری از حقوق اجتماعی محروم بودند. شرایط تحصیل برای عامه مردم سخت و دشوار بود. بار سنگین مالیات بردوش آنها بود و در جنگ‌ها، سپاه پیاده نظام را تشکیل می‌دادند. اگر کسی از جنگ فرار می‌کرد به شدت مجازات می‌شد.

در این دوره، موبدان زرتشتی که خود جزء طبقه بزرگان بودند از این اختلاف طبقاتی حمایت می‌کردند و در دستگاه حکومتی

نفوذ زیادی داشتند. در جامعه طبقاتی، رفتن از طبقه‌ای به طبقه دیگر بسیار سخت و تقریباً ناممکن بود. یعنی فرزند کشاورز می‌بایستی تا ابد کشاورز بماند. همچنان‌که اشراف زادگان همیشه در گروه اشراف می‌ماندند. افراد از طبقه محروم نمی‌توانستند با بزرگان ازدواج کنند. لباس و مسکن طبقات نیز متفاوت بود. در شهرها پیشه‌وران و کشاورزان نمی‌توانستند در محله خاص بزرگان سکونت کنند و به ناچار در حومه* شهرها ساکن می‌شدند. در دوره ساسانی طبقات مختلف حتی آتشکده* های جداگانه‌ای داشتند. این وضع طبقاتی بر روابط، آداب و معاشرت مردم نیز تأثیر گذاشته بود.

نقش برجسته کَرْتیر، موبد معروف دوره ساسانی در نقش رجب

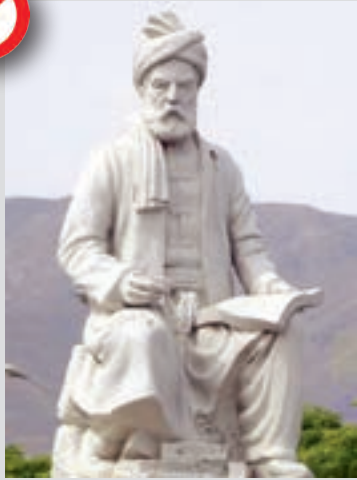
بقایای آتشکده بازه هور، راه مشهد به تربت حیدریه، از آتشکده های دوره ساسانیان.

هرودوت* نوشته است: ایرانی‌ها وقتی در کوچه به هم می‌رسیدند روبوسی می‌کردند و اگر با یکدیگر تفاوت طبقاتی داشتند افراد عامی می‌بایستی در برابر اشراف و بزرگان زانو می‌زدند.

در دوره ایران باستان، شاهان و شاهزادگان زندگی بسیار پرتجملی داشتند و در کاخ‌ها به خوشگذرانی می‌پرداختند. برای مثال خسرو پرویز تاجی داشت که مقدار زیادی طلای خالص در آن به کار برده شده بود و مرواریدهای آن به اندازه تخم گنجشک بودند. در آن دوره، تاج سنگین را از سقف آویزان می‌کردند و شاه زیر آن می‌نشست. خسرو پرویز شطرنجی داشت که مهره‌های آن از یاقوت و زمرد بود و بر تختی می‌نشست که از عاج فیل درست شده و نرده‌های آن از طلا و نقره بود.

آیا می‌دانید شاهنامه فردوسی یکی از منابعی است که مورخان برای پی بردن به اوضاع و احوال مردم دوره ایران باستان، از آن استفاده می‌کنند؟

حکایت خسرو انوشیروان و مرد کفشگر در شاهنامه، نکته‌های جالب و خواندنی را دربارهٔ اوضاع اجتماعی دورهٔ ساسانی به ما می‌آموزد. بر پایهٔ این حکایت، در جریان یکی از لشکرکشی‌هایی که سپاه ایران به مقابله با سپاه روم رفته بود، بر اثر طولانی شدن جنگ، خزانه خالی و تدارکات تمام شد. به پیشنهاد بوذرجمهر وزیر انوشیروان، شاه موافقت کرد که از بازرگانان شهر نزدیک، پول قرض کنند. یکی از بازرگانان که کفش فروش بود، پذیرفت به لشکر کمک کند اما در مقابل تقاضایی نیز از شاه داشت و به فرستاده بوذرجمهر گفت:

بدو گفت کفشگر کیای خوب چهر نرنجی بگویی به بوذرجمهر
 که در آن زمانه مرا کودکی است که بازار او بر دلم خوار نیست
 بگویی مگر شهریار جهان مرا شاد گرداند آندر نهان
 یکی پور دارم رشید به جای به فرهنگ جوید همی رهنمای
 فرستاده گفت این ندارم برنج که کوتاه کردی مرا راه گنج
 اگر شاه باشد بدین دست‌گیر که این پاک فرزند گردد دبیر
 به یزدان بخواهد همی جان شاه که جاوید بادا سزاوار گاه
 اما وقتی بیغام به شاه رسید پاسخ داد:
 بدو شاه گفت ای خردمند مرد چرا دیو چشم تو را خیره کرد
 برو همچنان بازگردان شتر مبادا آزو سیم خواهی و دُر
 چو بازارگان بچه، گردد دبیر هنرمند و با دانش و یادگیر
 به ما بر، پس از مرگ نفرین بود چو آیین این روزگار این بود
 فرستاده برگشت و شد با درم دل کفشگر گشت پر درد و غم

واژه‌ها:

بازار = رونق و شکوه، مایهٔ عظمت
 دیو = اهریمن
 بازارگان بچه = فرزند بازرگان
 پور = پسر
 شد با درم = پول را برگرداند

فعالیت

- ۳- با کمک معلم اشعار بالا را بخوانید و بگویید: الف) کفشگر چه تقاضایی از شاه داشت؟ ب) شاه در پاسخ چه گفت؟ ج) از خواندن این حکایت به چه نکاتی در زندگی اجتماعی دورهٔ ایران باستان پی می‌برید؟
- ۴- امروزه مردم برای باسواد شدن و تحصیل از چه حقوقی برخوردارند؟ حق برخورداری از سواد و تحصیل در این زمان را با دوران باستان مقایسه کنید.

اوضاع اقتصادی در ایران باستان

درس ۲۲

پیش‌تر خواندید که یکی از ویژگی‌های تمدن‌ها، داشتن اقتصاد پُر رونق است. در عصر باستان، مردم سخت‌کوش ایران از منابع محیطی که در آن زندگی می‌کردند به خوبی بهره می‌گرفتند و انواع فعالیت‌های اقتصادی در این دوره گسترش یافته بود.

کشاورزی و دامپروری

برخی از پژوهشگران معتقدند، با توجه به شواهد و مدارک باستان‌شناسی، فلات* ایران از نخستین سرزمین‌هایی بوده که کشاورزی و پرورش دام در آن آغاز شده و حتی دانش و مهارت کشت و زرع از ایران به سرزمین‌های دیگر برده شده است.

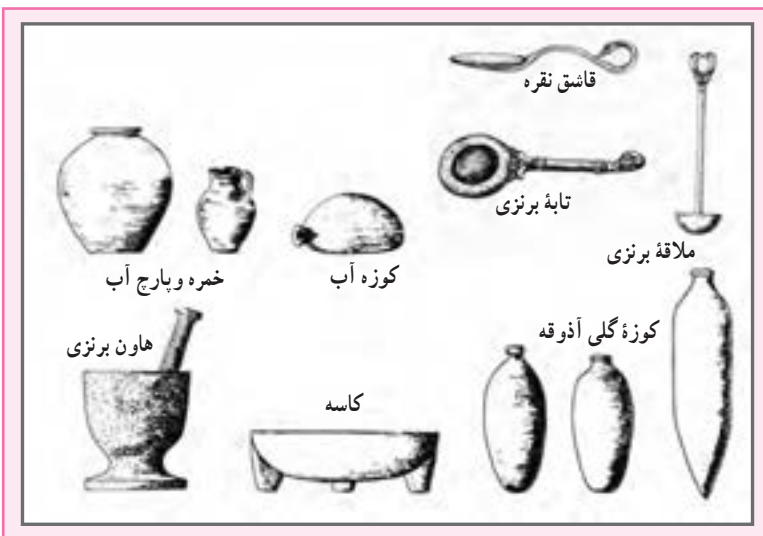
کشاورزی مهم‌ترین پیشه و وسیله معیشت در ایران باستان بود. در اوستا و کتیبه‌های آن دوره، عبارت‌هایی درباره اهمیت و ارزش کار کشاورزان دیده می‌شود. فعالیت‌های کشاورزی از طرف حکومت نیز تشویق می‌شد. در دوره هخامنشیان، یونانی‌ها از تلاش‌های شاهان پارس، برای تشویق به کشاورزی حسرت می‌خوردند.

گندم و جو مهم‌ترین محصول زراعی ایرانیان باستان بود. کشت پنبه نیز در نواحی مستعد رواج داشت و به همین جهت کارگاه‌های پنبه‌ریسی توسعه یافت و پارچه‌های پنبه‌ای یکی از صادرات مهم بعضی از ایالات بود. کشاورزان ایرانی علاوه بر کار کشاورزی به پرورش دام نیز می‌پرداختند.

صنعت

با آنکه فعالیت اقتصادی مهم آن دوره، کشاورزی بود، در بسیاری از مناطق ایران، صنعت نیز گسترش پیدا کرد. تهیه پارچه‌های لطیف از پنبه، ابریشم و پشم و شال‌های پشمی و حریر در کارگاه‌های مرو، ری، اهواز و شوشتر رواج داشت. ایرانیان در پیشه نجاری، آهنگری و شیشه‌گری نیز پیشرفت کرده بودند. در دوره ساسانی، ارابه‌های ساخت ایران به ظرافت و زیبایی، مشهور بوده است.

ساختن اسباب و اثاثیه منزل، شمشیر، ابزارهای کشاورزی و ابزارهای جنگی مانند بازوبند و زره و نظایر آنها نیز از مشاغل آن دوره بود.

مأخذ: «از زبان داریوش»، نوشته ماری کنخ، ترجمه دکتر پرویز رجبی صص ۱۹۶-۱۹۴

فعالیت

- ۱- همفکری کنید و پنج شغل یا حرفه از دنیای امروز نام ببرید که در جهان باستان وجود نداشته است. بگویید چرا این حرفه‌ها نمی‌توانستند در جامعه آن زمان وجود داشته باشند.
- ۲- پنج شغل یا حرفه از جهان باستان نام ببرید که در دنیای امروز هم وجود دارد. بگویید این حرفه‌ها چه تغییری نسبت به آن زمان داشته‌اند.

تجارت

در سال‌های گذشته خواندید که به فرمان داریوش اول، «جاده شاهی» ساخته شد. در آن زمان امنیت در راه‌ها برقرار و کاروانسراهایی در فاصله‌های معین بنا گردیدند. در نتیجه این اقدامات، تجارت بیش از پیش رونق گرفت. در دوره‌های بعد، این راه‌ها توسعه پیدا کردند. آیا تاکنون درباره جاده ابریشم چیزی شنیده‌اید یا خوانده‌اید؟ آیا می‌دانید چرا این جاده به این نام مشهور است؟

شرق

مجسم کنید حدود دو هزار سال پیش، یعنی در زمان اشکانیان در یکی از شهرهای صد دروازه (دامغان) ری یا هگمتانه (همدان) زندگی می کردید، در آن صورت شما کاروان‌هایی را می دیدید که هر روز با باری از کالاهای مختلف به شهر شما وارد و یا از آنجا خارج می شوند. این کاروان‌ها از راه ابریشم می گذشتند. جاده ابریشم راهی بود که چین و هند را در شرق، به اروپا در غرب متصل می کرد و بخشی از این جاده هم از خاک ایران عبور می کرد.

در آن زمان ابریشم، ارزشمندترین و پرسودترین کالای تجاری بود که از چین به ایران و سرزمین‌های دیگر صادر می شد. به نقشه زیر توجه کنید. کشور ایران مانند یک پل ارتباطی بین شرق و غرب قرار دارد. بنابراین، حکومت‌های ایران باستان به خصوص ساسانیان سعی می کردند از این موقعیت به خوبی استفاده کنند. حکومت ساسانی مانع از ارتباط مستقیم تجاری میان چین و روم (اروپا) می شد و تمایل داشت که ابریشم چینی توسط بازرگانان ایرانی به روم صادر شود و یا اینکه ابریشم خام پس از آنکه در کارگاه‌های ایران تبدیل به پارچه شد به روم فروخته شود.

غرب

راهنما
مسیر اصلی جاده ابریشم

البته ایران خود نیز صادرکننده کالاهای گوناگون مانند سنگ‌های قیمتی، پارچه، قالی و محصولات کشاورزی بود. ایرانیان باستان به سبب تجربه و مهارت در دریانوردی به تجارت دریایی نیز روی آوردند. در دوران ساسانی، تجارت دریایی رونق گرفت و بنادر خلیج فارس، لنگرگاه کشتی‌هایی بودند که به کشورهای دور و نزدیک ایران رفت و آمد می‌کردند.

فعالیت

۳- گفت و گو کنید: الف) چرا ساسانیان مانع از ارتباط مستقیم تجاری میان چین و هند با روم (اروپا) می‌شدند و از

این کار چه هدفی داشتند؟

ب) به نظر شما، رفت و آمد بازرگانان از طریق جاده ابریشم علاوه بر تجارت و انتقال کالاها، چه پیامدهای دیگری برای

مردم کشورهای آن زمان داشت؟

ضرب سکه

در زمان هخامنشیان برای اولین بار به فرمان داریوش اول، سکه‌ای زرین به نام «دریک» یا «زریک» ضرب شد. تا قبل از رواج سکه، معمولاً ده‌نشینان، مازاد محصولات خود را به شهر می‌آوردند و با محصولات دیگر که مورد نیازشان بود، مبادله می‌کردند. با ضرب سکه، تجارت رونق پیدا کرد؛ به طوری که بازرگانان با داشتن پول می‌توانستند کالاهایی خریداری کنند و آنها را به قیمت بیشتر بفروشند. سکه‌های زرین فقط به فرمان و به نام پادشاهان ضرب می‌شد.

حاکمان ایالت‌ها می‌توانستند با اجازه پادشاه فقط سکه‌های سیمین (نقره‌ای) یا مسین (مسی) ضرب کنند.

هخامنشیان

سلوکیان

اشکانیان

ساسانیان

درآمدها و مخارج حکومت

در ایران باستان، مالیات، منبع اصلی درآمد حکومت‌ها بود که به صورت نقدی یا جنسی دریافت می‌شد. بیشترین حجم مالیات را کشاورزان می‌پرداختند. دامداران به نسبت تعداد دام‌هایشان و پیشه‌وران و بازرگانان نیز به میزان کالا و خدماتی که عرضه می‌کردند، مالیات می‌دادند. علاوه بر اینها، نوع دیگری از مالیات به نام مالیات سرانه وجود داشت که فقط از عامه مردم وصول می‌شد و بزرگان و اشراف از پرداخت آن معاف بودند. همچنین در جشن‌ها و مراسم به تخت نشستن شاهان، بزرگان و عامه مردم هدایایی را به پادشاه پیشکش می‌کردند. مأموران مالیاتی معمولاً نسبت به مردم سخت‌گیری و ستم می‌کردند و بیش از آنچه مقرر شده بود، طلب می‌نمودند. گاهی به دلیل خالی بودن خزانه، میزان مالیات‌ها را افزایش می‌دادند. البته در مواقعی نیز به سبب جلوگیری از شورش مردم و یا بروز خشکسالی، بخشش‌هایی صورت می‌گرفت.

نقش برجسته خدمتکاران در تخت جمشید

بخش زیادی از درآمدهای حکومتی صرف جنگ با دشمنان می‌شد. قسمت دیگری از آن، به مصارف شخصی شاه، شاهزادگان، درباریان و ساختن کاخ‌های مجلل می‌رسید. حکومت‌ها همچنین بخشی از درآمد را در اموری مانند پرداخت حقوق به مأموران حکومتی و همچنین احداث، نگهداری و تعمیر آتشکده‌ها، کاروان‌سراها، قنات‌ها، سدها و... خرج می‌کردند.

دودمان: تعدادی خانواده که همگی خود را از یک نسل یا جدّ مشترک می‌دانند.

حومه: به زمین‌های اطراف شهر، حومه شهر می‌گویند.

آتشکده: مکانی که زرتشتیان برای نیایش می‌ساختند و آتش را در جای خاصی از آن قرار می‌دادند و نیایش‌های دینی را در برابر آتش انجام می‌دادند و آتش را همواره روشن نگاه می‌داشتند.

هردوت: تاریخ‌نویس یونانی که حدود دوهزار و پانصد سال پیش زندگی می‌کرد و سفرهای زیادی به سرزمین‌های مختلف کرد و احوال و تاریخ کشورها را نوشت. او را پدر علم تاریخ می‌گویند.

فلات: به سرزمین‌های نسبتاً بلندی که از اطراف به زمین‌های پست منتهی می‌شوند، فلات می‌گویند؛ مانند فلات ایران. فلات‌ها دارای رشته کوه‌ها و دره‌هایی هستند.

به کار بندیم

۱- به طور گروهی، نمایشنامه‌ای بنویسید و در کلاس اجرا کنید. موضوع نمایشنامه «وضع طبقاتی جامعه در ایران باستان» باشد. نمایشنامه را طوری بنویسید که در بخشی از آن، فردی در حضور شاه یا بزرگان از ظمی که به طبقه محروم می‌شود، انتقاد و از حقوق آنها دفاع کند.

(کارها را بین خود تقسیم کنید و در نوشتن نمایشنامه، تمرین، تهیه لباس و وسایل لازم بایکدیگر همکاری کنید.)

۲- از افراد خانواده یا فامیل، چند نمونه مالیات‌هایی را که می‌پردازند، پرس و جو و در کلاس بیان کنید. سپس در کلاس گفت‌وگو کنید که دادن مالیات در ایران کنونی چه فرقی با پرداختن مالیات در ایران باستان دارد.

فرهنگ و تمدن ایران باستان

۱۲

فصل

حوزه‌های موضوعی:

- زمان، تداوم و تغییر
- فرهنگ و هویت
- فضا و مکان
- نظام اجتماعی

کشور ایران در عهد باستان مهد فرهنگ و تمدنی پویا و شکوفا بود که از نبوغ و خلاقیت و پشتکار و همکاری اقوام ایرانی سرچشمه می‌گرفت. با مطالعه اجزای اصلی فرهنگ و تمدن ایران باستان شامل دین و عقاید، آداب و رسوم، جشن‌ها، خط و زبان، دانش، هنر و معماری، می‌توان به سبک زندگی ایرانیان باستان پی برد.

شما با آموختن این فصل و انجام فعالیت‌های آن درمی‌یابید:

- مردم ایران باستان چه باورها و عقاید داشتند؟ شیوه زندگی آنها در آن دوره چگونه بود؟
- خط و زبان در دوره ایران باستان چه تغییراتی را پشت سر گذاشت؟
- ایرانیان در معماری، هنر و دانش چه پیشرفت‌هایی کرده بودند؟

درس ۲۳ عقاید و سبک زندگی مردم در ایران باستان

مورخان موفق شده‌اند با توجه به شواهد و مدارکی که از آن دوران بر جای مانده تا اندازه‌ای به شیوه زندگی مردم در ایران باستان پی ببرند. شاید برای شما جالب باشد که بدانید در گذشته‌های بسیار دور، مردم چه باورهایی داشتند، خوراک و پوشاک آنها چه بود، چه آیین‌ها و جشن‌هایی داشتند و چگونه زندگی می‌کردند.

دین

در ایران باستان، تعلیمات مذهبی نقش و تأثیر زیادی در زندگی فردی و اجتماعی داشت. اقوام آریایی برخی از عناصر خلقت مانند آب، آتش، خاک و باد را مقدس می‌شمردند و برای آنها ایزدانی قائل بودند.

زرتشت، پیامبر ایران باستان که قبل از سلسله مادها می‌زیست، در اندیشه اصلاح عقاید ایرانیان برآمد. او مردم را به پرستش اهورامزدا، خدای بزرگ و یکتا دعوت کرد.

در آیین زرتشت، اهورا مزدا، منشأ تمام خیر و خوبی‌ها بود و همواره با اهریمن که سرچشمه شر و بدی‌ها به شمار می‌رفت، در حال مبارزه بود. زرتشت به پیروان خود سفارش می‌کرد که به منظور باری اهورا مزدا، پندار نیک، گفتار نیک و کردار نیک را سرمشق زندگی خود قرار دهند. پس از مرگ زرتشت، پیروانش تعالیم او را در کتابی به نام اوستا گردآوری کردند. به تدریج آیین زرتشتی در میان اقوام ایرانی رواج یافت.

ایرانیان باستان، آتش را مقدس می‌شمردند. در دوره ساسانیان آتشکده‌های زیادی در گوشه و کنار ایران ساخته شدند که آثار بعضی از آنها تا به امروز باقی مانده است.

زیارتگاهی در استان یزد از مکان‌های مقدس زرتشتیان

بقایای آتشکده تپه میل، جاده ری - ورامین

در دوره ساسانیان، اگرچه اغلب مردم دین زرتشتی داشتند و حکومت از آن دین پشتیبانی می‌کرد، اما پیروان دین‌های مسیحی، یهودی، بودایی و مانوی* نیز در ایران زندگی می‌کردند. در این دوره، موبدان زرتشتی با رواج و گسترش دین‌های دیگر در ایران مخالف بودند و نسبت به پیروان سایر ادیان سخت‌گیری می‌کردند. در دوره ساسانیان دین زرتشتی، دین رسمی کشور اعلام شد.

تغذیه و آداب غذا خوردن

در فصل قبل خواندید که اغلب ایرانیان باستان، کشاورز و دامدار بودند. در آن دوره، غذای اصلی مردم، غلات مخصوصاً گندم و جو بود که آنها را آرد می‌کردند و با آن، نان و انواع شیرینی‌ها را می‌پختند.

علاوه بر نان، از انواع گوشت حیوانات اهلی، گوشت پرندگان شکاری، تخم پرندگان، شیر بز و میوه‌ها و سبزیجات و شربت‌ها برای تغذیه استفاده می‌شد.

ایرانیان باستان برای آرد کردن غلات، آسیاب‌های آبی را ابداع کرده بودند. بچه‌ها، آیا می‌دانید بشر تا کنون از چند نوع آسیاب برای آرد کردن استفاده کرده است؟!

برخی از مورخان معتقدند که در آن دوره، بعضی مواد غذایی مانند روغن زیتون از یونان و ادویه از هندوستان به ایران وارد می‌شده است. مردم ایران باستان، با آداب خاصی بر سر سفره می‌نشستند. آنها سخن گفتن به هنگام غذا خوردن را گناه می‌دانستند. شستن دست‌ها قبل و بعد از غذا خوردن و خواندن دعای نان در ابتدا و پایان غذا از نکاتی بود که آنها بر سر سفره رعایت می‌کردند. ایرانیان باستان از ظروف سفالی، سنگی و فلزی استفاده می‌کردند.

تنگ نقره‌ای ساسانی

بشقاب زرین متعلق به دوره ساسانی

گوشواره طلایی متعلق به دوره اشکانی

ریتون* (تکوک) شیر غزان هخامنشی

پوشاک

بیشتر آنچه که ما از پوشاک مردم آن دوره می‌دانیم مربوط به مجسمه‌ها و نقاشی‌ها یا تصاویری به جا مانده از آن دوره است که بر روی سنگ‌ها، ظروف یا سکه‌ها نقش بسته‌اند.

البته باستان‌شناسان نمونه‌هایی از وسایل و ابزار تولید پوشاک مربوط به ایران باستان را نیز کشف کرده‌اند.

شواهد و مدارک به جا مانده نشان می‌دهد که مردان و زنان ایران باستان به پوشش بدن اهمیت می‌دادند و از برهنگی اجتناب می‌کردند.

ایرانیان، از نخستین کسانی بودند که شلوار را طراحی کردند و پوشیدند. شلوار و بالاپوش‌های آستین‌دار و کلاه نمدی پوشاک اصلی مردان بود. زنان نیز از شلوار، پیراهن‌های بلند و نوعی سرپند استفاده می‌کردند. لباس‌های ایرانی مورد توجه بزرگان و درباریان روم و یونان بود و اغلب سعی می‌کردند از طرح لباس‌های ایرانی تقلید کنند.

سنگ‌نگاره زن ایلامی در حال نخ‌ریسی

فعالیت

- ۱- همفکری کنید و با توجه به تصاویر اجزای لباس در هر یک توضیح دهید.
- ۲- چند ماده غذایی نام ببرید که امروزه مصرف می‌کنید و در زمان ایران باستان نبوده است. بگویید چرا این مواد نمی‌توانستند در آن دوره وجود داشته باشند.

ورزش

از دیرباز مردم ایران به ورزش‌های رزمی و پهلوانی چون کشتی علاقه‌مند بوده‌اند و پهلوان و پهلوانی در تاریخ کهن ما ریشه دارد.

فردوسی در کتاب شاهنامه از دلاوری اسطوره*هایی چون رستم، سهراب، سیاوش، گُردآفرید و ... در ایران باستان سخن گفته است.

هرودوت نوشته است:

۱. سوارکاری،
۲. تیراندازی، ۳. راستگویی.

سوارکاری و تیراندازی و شکار از ورزش‌های مورد علاقه مردم آن دوره بوده و پرتاب سنگ یا فَلَاحَن* و نیزه و زوبین* نیز رواج داشته است.

بسیاری از پژوهشگران معتقدند چوگان‌بازی ورزشی است که ایرانیان باستان آن را ابداع کرده‌اند و سپس از ایران به سایر کشورها راه یافته است. در شاهنامه فردوسی به چوگان‌بازی اشاره شده است. در زمان هخامنشیان و ساسانیان این ورزش

نقاشی سبک شاهنامه‌ای که نبرد اسفندیار با سیمرغ را نشان می‌دهد.

انجام می‌شده است. امروزه، چوگان‌بازی یکی از ورزش‌های جهانی محسوب می‌شود. در این ورزش، اسب‌سواران از یک چوب دستی به نام چوگان و یک گوی استفاده می‌کنند.

تصویری از بازی چوگان در ایران امروز

نقاشی خُرد نگاره (مینیاتور) از چوگان

فعالیت

۳- کدام یک از ورزش‌های ایران باستان در جهان امروز مرسوم است؟ چند مورد نام ببرید.

۴- کدام ورزش‌های امروزی در ایران باستان وجود نداشته است؟ چرا؟

جشن‌ها

در عهد باستان مردم ایران در طی سال، ده‌ها جشن برپا می‌کردند و شادزیستن را یک موهبت الهی می‌دانستند. واژه جشن از **یَشت** و **یَسنَه** اوستایی گرفته شده که به معنای پرستیدن و نیایش است. از اینجا می‌توان بی‌برد که بیشتر جشن‌های آن دوره اهمیت دینی داشته و با نیایش به درگاه خداوند همراه بوده است.

جشن‌ها همچنین ارتباط زیادی با تغییر فصل‌ها و شروع و پایان کار کشاورزی داشتند. جشن نوروز، جشن سده* و جشن مهرگان* از مهم‌ترین جشن‌های آن دوره بوده است.

جشن نوروز: نوروز یکی از بزرگ‌ترین و باشکوه‌ترین جشن‌های ایران باستان بوده که در آغاز فصل بهار برگزار می‌شده است. نوروز در نزد مردم آن زمان پیام‌آور نو شدن سال و رویش طبیعت و شروع فعالیت‌های کشاورزی بود. زمان پیدایش نوروز به درستی معلوم نیست، اما در برخی از کتاب‌های کهن مانند شاهنامه فردوسی، این جشن را به زمان تاج‌گذاری جمشید پادشاه اسطوره‌ای ایران نسبت می‌دهند. در عهد باستان، خانواده‌های ایرانی بر سر سفره نوروزی به درگاه آفریننده هستی دعا می‌کردند، به یکدیگر هدیه می‌دادند و شادباش می‌گفتند. شواهد و مدارک نشان می‌دهد که این جشن در زمان هخامنشیان در تخت جمشید برگزار می‌شد و پس از آن، سلسله‌های دیگر نیز نوروز را گرامی داشته‌اند. در هر یک از روزهای عید نوروز، طبقه‌ای از مردم به دیدار شاه می‌آمدند.

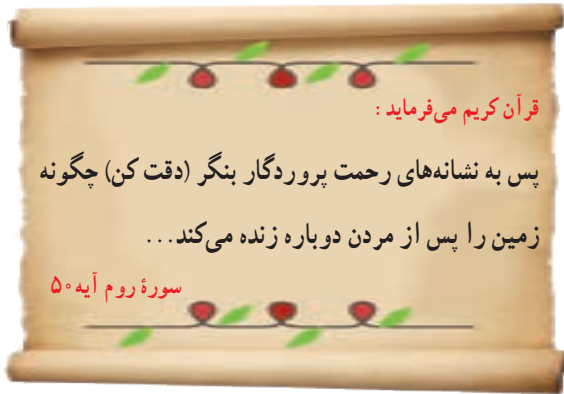
آیا می‌توانید با توجه به آنچه در سال گذشته خواندید بگویید این جشن، علاوه بر ایران در کدام کشورهای همسایه نیز برپا می‌شود؟ چرا؟

نقاشی هدیه‌آوران جشن نوروز در تخت جمشید

جشن نوروز در زمان ما

آغاز فصل بهار و نوشدن طبیعت یکی از نشانه‌های عظمت و رحمت خداوند است.

امروزه نیز مردم کشور ما نوروز را جشن می‌گیرند، کتاب قرآن را بر سر سفره هفت‌سین می‌گذارند و در هنگام تحویل سال دعا می‌خوانند. خانه‌تکانی، پختن سمنو، چیدن سفره هفت‌سین، به دیدار بزرگ‌ترهای فامیل رفتن و عیدی دادن از آیین‌های زیبای نوروز است.

نوروز هدیه فرهنگ ایران به جهانیان:

آیا می‌دانید در سال ۱۳۸۸، سازمان ملل متحد روز اول فروردین برابر با

۲۱ مارس میلادی را روز جهانی نوروز اعلام کرد و به رسمیت شناخت؟

فعالیت

۵- دعای تحویل سال چیست؟ ترجمه آن را در کلاس بیان کنید.

۶- درباره یکی از موارد زیر از بزرگ‌ترها پرس و جو کنید و نتیجه را در کلاس بگویید.

الف) هر یک از اجزای سفره هفت‌سین نماد چه چیزی است؟

ب) سمنو از چه چیز و چگونه تهیه می‌شود؟

۷- فرض کنید یک نوجوان ۱۳-۱۲ ساله هستید که در ایران باستان زندگی می‌کنید. با توجه به اطلاعاتی که از این

درس و درس‌های قبل به دست آوردید، یک روز زندگی خود را از صبح تا شب مجسم کنید و بنویسید. در نوشته خودتان آنچه

خوردید، پوشیدید و کارها و فعالیت‌هایتان را شرح دهید. متن را به معلم بدهید یا در کلاس بخوانید.

دانش و هنر در ایران باستان

بیشرفت‌های ایرانیان در دانش، هنر و معماری، جلوه‌هایی از شکوه و عظمت تمدن کهن ایران است. زبان و خط اساس گسترش این دانش بوده است. در این درس به‌طور اختصار با این موضوعات آشنا می‌شوید.

زبان پارسی (فارسی)

از هنگام استقرار اقوام آریایی در سرزمین ایران، زبان فارسی زبان گفتاری و نوشتاری مردم این سرزمین بوده است و نویسندگان و شاعران زیادی به این زبان نوشته و سروده‌اند. البته زبان فارسی در دوره‌های مختلف تاریخی تغییرات زیادی پیدا کرده است. زبان ایرانیان در دوره هخامنشیان، «پارسی باستان» و در عصر اشکانیان و ساسانیان، «پارسی میانه» یا «پهلوی» بوده که با هم تفاوت‌هایی داشته‌اند. بعدها در دوره اسلامی زبان «فارسی دری» رواج یافت. زبان رسمی امروز ما نیز فارسی دری است که با دو زبان قبلی شباهت‌هایی دارد.

فعالیت

۱- برای آنکه به برخی شباهت‌های زبان امروزی با پارسی باستان پی ببرید، کاربرگ شماره (۲۰) را در کلاس انجام دهید.

اصل ۱۵ قانون اساسی می‌گوید:

زبان و خط رسمی و مشترک مردم ایران فارسی است. اسناد و مکاتبات و متون رسمی و کتب درسی باید با این زبان و خط باشد ولی استفاده از زبان‌های محلی و قومی در مطبوعات و رسانه‌های گروهی و تدریس ادبیات آنها در مدارس در کنار زبان فارسی آزاد است.

خط

پیش‌تر خواندید که قبل از مهاجرت آریایی‌ها، تمدن‌های باستانی ایران همچون ایلام، صاحب خط بوده‌اند. در زمان هخامنشیان، ایرانیان «خط میخی» را از اقوام بین‌النهرین اقتباس کردند و تغییرات زیادی در آن به‌وجود آوردند. کتیبه‌های به‌جا مانده از دوره هخامنشیان در بیستون و تخت جمشید به زبان پارسی باستان و با خط میخی نوشته شده است. در دوره‌های اشکانیان و ساسانیان، خط پهلوی رایج بود.

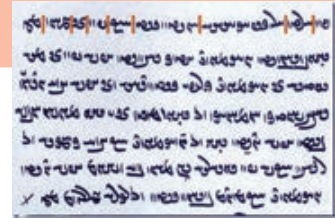
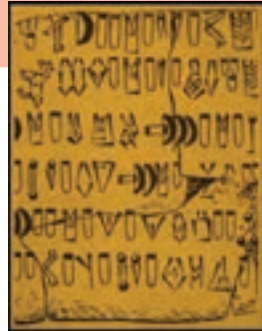

تمدن جیرفت

تمدن ایلام

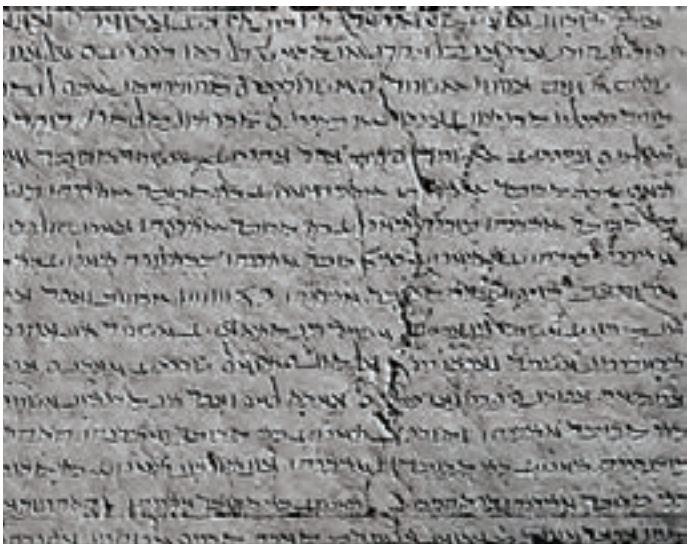
هخامنشیان

ساسانیان

فعالیت

- ۲- همفکری کنید و بگویید چه نیازهایی باعث اختراع خط شد؟ اگر خط نبود چه کمبودهایی در جوامع پدید می آمد؟
- ۳- به تصویر خط در دوره هخامنشیان توجه کنید و بگویید چرا به این خط، خط میخی می گویند؟
- ۴- به شکل خط ایلامیان توجه کنید و بگویید چه نوع خطی بوده است؟
- ۵- کاربرگه شماره (۲۱) انواع خط را در کلاس انجام دهید.

کتابچه به خط پهلوی

کتابچه به خط میخی

دانش

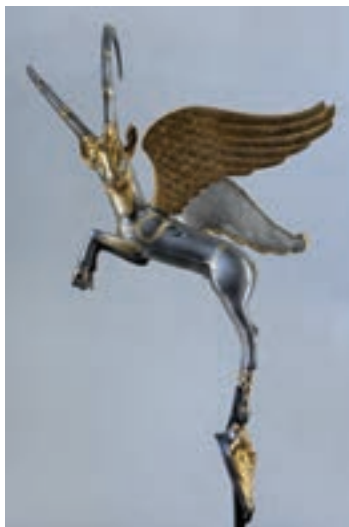
ایرانیان باستان در علوم و فنون مختلف پیشرفت‌های چشمگیری داشتند. ساختن بناهای عظیم و محکم، سدها، پل‌ها، ابزارها و وسایل مختلف زندگی که به دست ایرانیان ابداع شده، نشان می‌دهد آنها با علوم گوناگونی چون ریاضی، هندسه، زمین‌شناسی و... آشنا بوده‌اند. ایرانیان باستان در علم نجوم پیشرفت کرده و با سنجش و تعیین زمان به خوبی آشنا بودند و چون برای فعالیت‌های کشاورزی که در فصول خاصی از سال انجام می‌گرفت به تقویم نیاز داشتند، تقویم خورشیدی (شمسی) را به وجود آوردند و سال را به ۱۲ ماه ۳۰ روزه تقسیم کردند و پنج روز پایانی سال را جداگانه به حساب آوردند. این تقویم از کم‌نظیرترین تقویم‌های دنیا است. ایرانیان در پزشکی نیز پیشرفت کرده بودند و خواص درمانی گیاهان را می‌شناختند. در بخشی از کتاب اوستا از سه نوع پزشک جراح، پزشک معمولی و پزشک دعا که با دعای مقدس باطن افراد را درمان می‌کند، نام برده شده است. در دوره ساسانیان، شاپور ساسانی در شهر جندی‌شاپور (در خوزستان کنونی) مدرسه‌های پزشکی و بیمارستانی تأسیس نمود که یکی از قدیمی‌ترین مدارس پزشکی جهان به شمار می‌روند. او از دانشمندان و استادان برجسته دیگر کشورهای آن روز نیز برای تدریس در این دانشگاه دعوت می‌کرد. در این مدرسه بزرگ علاوه بر پزشکی، نجوم، ریاضیات، موسیقی، شیمی (کیمیاگری) و... تدریس می‌شد.

تصویر نقاشی که پزشکان بر بالین یک بیمار در دانشگاه جندی‌شاپور را نشان می‌دهد.

هنر

در عصر باستان، صنعتگران و هنرمندان آثار بسیار زیبا و ظریفی به وجود آوردند. آنها در رشته‌های گوناگون چون سفالگری، پارچه‌بافی، قالی‌بافی، فلزکاری، چرم‌سازی، زرگری، کاشی‌کاری، سنگ‌بری، حجاری، قلم‌زنی، منبت‌کاری، موسیقی، نقاشی و... مهارت داشتند.

دسته گلدان بز طلایی

ارابه طلایی

ریتون (تکوک) شیر غزان

چراغ روغن سوز سرامیکی

ریتون (تکوک) نقره‌ای

بشقاب نقره‌ای با روکش طلا

تنگ نقره‌ای

پارچ نقره و طلا

فعالیت

۶- همفکری کنید و با توجه به تصویر ابزار و وسایل در بالای صفحه، مهارت‌ها و هنرهایی را که در ساختن وسایل به کار رفته است، فهرست کنید. مثال: دسته گلدان بز طلایی: فلزکاری، کنده‌کاری، ...

معماری: ایرانیان با توجه به شرایط آب و هوایی و مصالحی که در منطقه آنها بود، خانه‌های خود را از سنگ، چوب و خشت می‌ساختند. با تأسیس امپراتوری‌های بزرگ و ساختن شهرها به تدریج بناهای بزرگ و باشکوهی چون کاخ‌ها، آرامگاه‌ها و آتشکده‌ها ساخته شدند. برخی از این بناها مانند تخت جمشید از نظر معماری، وسعت و عظمت، شهرت جهانی دارند. علاوه بر تخت جمشید، هگمتانه، پاسارگاد، تخت سلیمان، طاق بستان و طاق کسری از بناهایی هستند که پیشرفت ایرانیان را در معماری نشان می‌دهند.

طاق بستان - کرمانشاه

فعالیت

۷- به نظر شما چرا از خانه‌های مردم معمولی آن دوران نمونه‌های بسیار کمی مانده، اما بقایای کاخ‌ها، آتشکده‌ها و ... هنوز باقی است؟
۸- اگر کارت پستی از بناهای ایران باستان دارید به کلاس بیاورید و روی تابلو، نصب و آن مکان را به هم کلاسی‌هایتان معرفی کنید.

واژه‌ها

مانوی: به پیروان آیین مانی، مانوی می‌گفتند. مانی در زمان ساسانیان می‌زیست و با ترکیب جنبه‌هایی از دین‌های زرتشتی، مسیحی و یهودی، آیین جدیدی آورد. اما مورد خشم موبدان زرتشتی قرار گرفت و در زمان بهرام اول کشته شد. کتاب معروف مانی، ارژنگ نام دارد که در آن نقاشی‌هایی کشیده شده است.

اُسطوره: داستان یا افسانه تاریخی

فَلاخُن: وسیله‌ای برای پرتاب سنگ یا سنگ‌ریزه که از پشم یا ابریشم بافته می‌شد.

زوبین: نیزه کوچکی که به سر آن دو شاخه بود و در جنگ‌ها به سمت دشمن پرتاب می‌کردند.

جشن سده: از جشن‌های کهن ایران باستان که در شب دهم بهمن ماه برگزار می‌شده و مردم با برافروختن آتش بر بالای کوه‌ها و بام منازل، آرزو می‌کردند که سرما برود.

جشن مهرگان: از جشن‌های مهم ایرانیان باستان که در شانزدهم مهر ماه برگزار می‌شده است. امروزه نیز زرتشتیان آن را جشن می‌گیرند.

ریتون (تکوک): ریتون کلمه‌ای یونانی و واژه فارسی آن تکوک است و به ظرف‌هایی از جنس سفال یا آهن و طلا گفته می‌شود که به شکل جانوران ساخته می‌شدند. ریتون (تکوک) شیر عَرّان از معروف‌ترین این نوع ظرف‌ها مربوط به دوره هخامنشیان است.

به کار بندیم

۱- به چند گروه تقسیم شوید و هر گروه یک کارت تبریک نوروز درست کنید. برای مثال، روی این کارت، سفره هفت سین را با نقاشی یا کاردستی نمایش دهید، دعای تحویل سال را بر روی آن با خط خوش بنویسید و... کارت را تزئین کنید.

۲- اگر به کاردستی علاقه دارید با توجه به تصویر یکی از بناهای ایران باستان، نمونکی (ماکتی) از یک اثر تاریخی بسازید، آن را رنگ آمیزی کنید و در کلاس به نمایش بگذارید.

۳- در صورتی که به اینترنت دسترسی دارید با راهنمایی

معلم به پایگاه سازمان میراث فرهنگی یکی از استان‌ها مانند فارس، کرمانشاه، خوزستان، ایلام و... مراجعه کنید و اطلاعاتی درباره یک بنای تاریخی مربوط به دوره ایران باستان گردآوری کنید.

کاربرگه‌های فعالیت

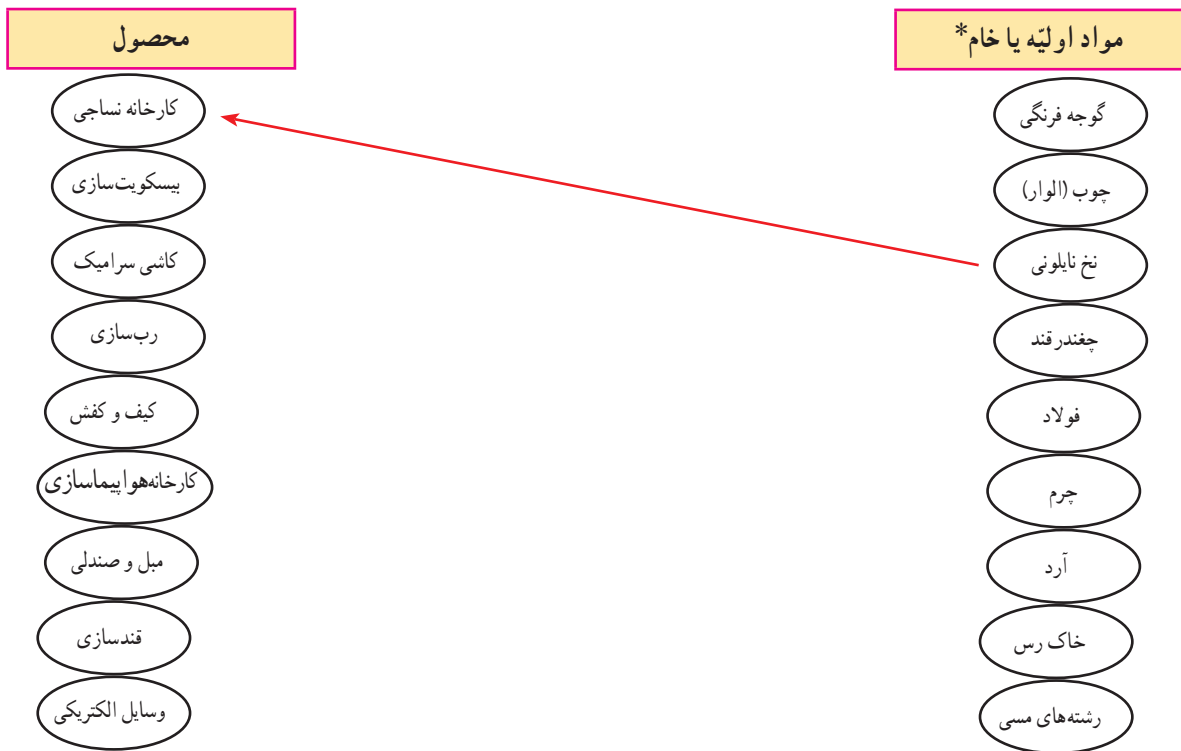
○ کاربرد شماره (۱) حقوق و مسئولیت‌ها ○

جدول را کامل کنید. نام خودتان و اعضای خانواده را بنویسید، سپس یکی دو مورد حقوق و مسئولیت‌های هریک از اعضای خانواده را به طور مختصر بنویسید.

مسئولیت‌ها	حقوق	نام اعضای خانواده
...	او حق دارد ... او حق دارد ...	۱- پدر
		۲-
		۳-

کاربرگه شماره (۲) کشاورزی، صنعت و خدمات

الف) هریک از مواد اولیه زیر مربوط به کدام صنعت است؟ با خط به هم مربوط کنید.

ب) هریک از واحدهای زیر نمایانگر فعالیت در کدام بخش کشاورزی، صنعت یا خدمات هستند؟

فعالیت	بخش	فعالیت	بخش
قالیشویی	خدمات	آرایشگاه	.....
تولید ماکارونی	صنعت	پرورش زنبور عسل	.....
پلیس + ۱۰	.....	بیمه	.....
خودروسازی	.....	خشککنشویی	.....
تولید قارچ	.....	نساجی	.....
دامداری	.....	سیمان سازی	.....
مبل سازی	.....	مرغداری	.....
خواربار فروشی	.....	کمپوت (خوشاب) سازی	.....
مهمانسرا	.....	فوریت های پزشکی (اورژانس)	.....

محل چسباندن نقشه تقسیمات سیاسی (کشوری) استان.

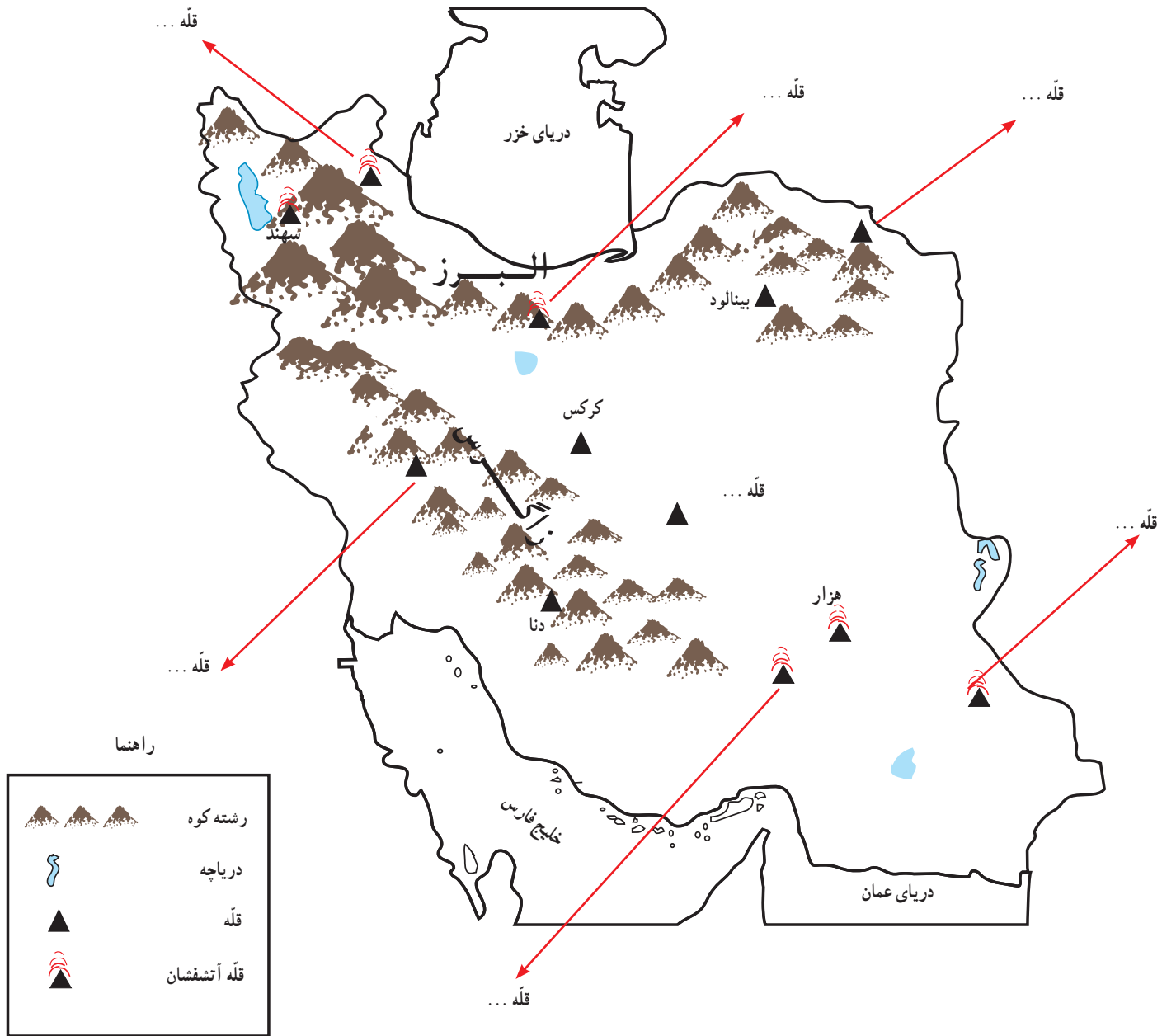
با راهنمایی و کمک معلم، نقشه تقسیمات سیاسی (کشوری) استان محل زندگی تان را پیدا کرده، رونوشت بگیرید، و در این محل بچسبانید. سپس به پرسش‌ها پاسخ دهید.

نقشه خوانی:

- استان شما چند شهرستان دارد؟ با شماره مشخص کنید.
- مرکز استان شما کدام شهر است؟
- بزرگ‌ترین شهرستان و کوچک‌ترین شهرستان استان شما کدام است؟
- شهر یا روستایی که شما در آن زندگی می‌کنید در کدام شهرستان این استان واقع شده است؟

کاربرگه شماره (۴) قلّه‌های مهم ایران

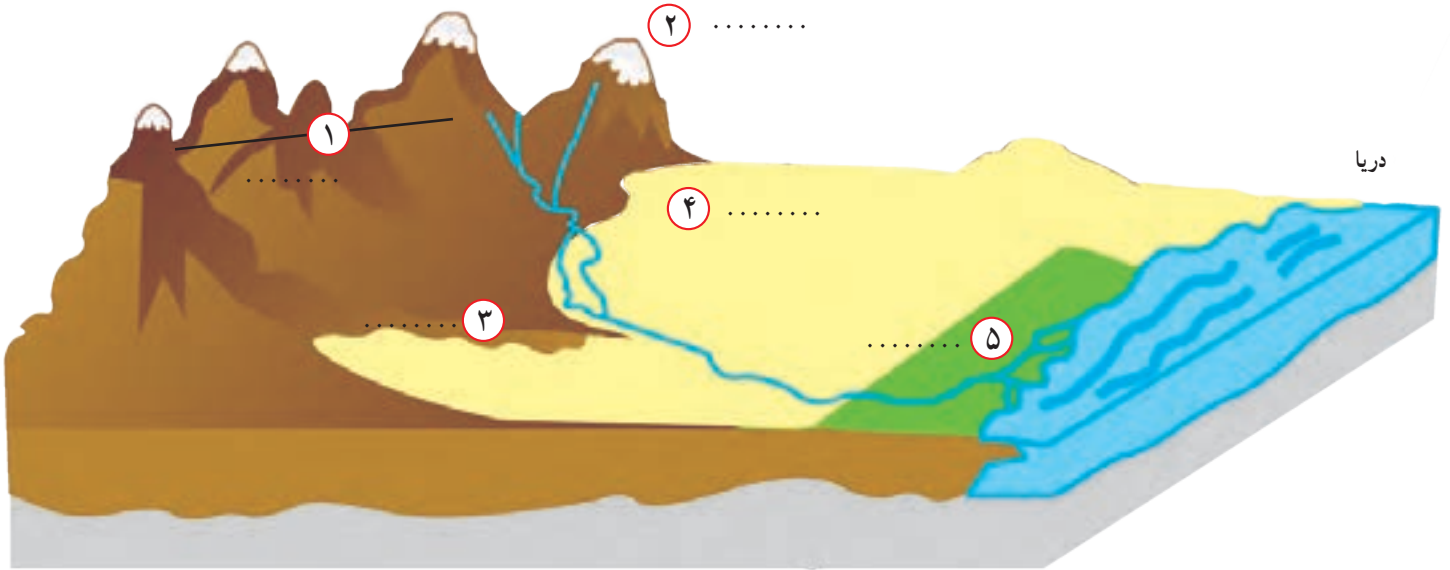
– روی نقشه نام قلّه‌هایی را که نوشته نشده است بنویسید.

– دریاها را با مداد آبی رنگ کنید.

– کدام قلّه‌ها آتشفشان بوده‌اند؟ بنویسید.

کاربرگه شماره (۵) دشت و جلگه

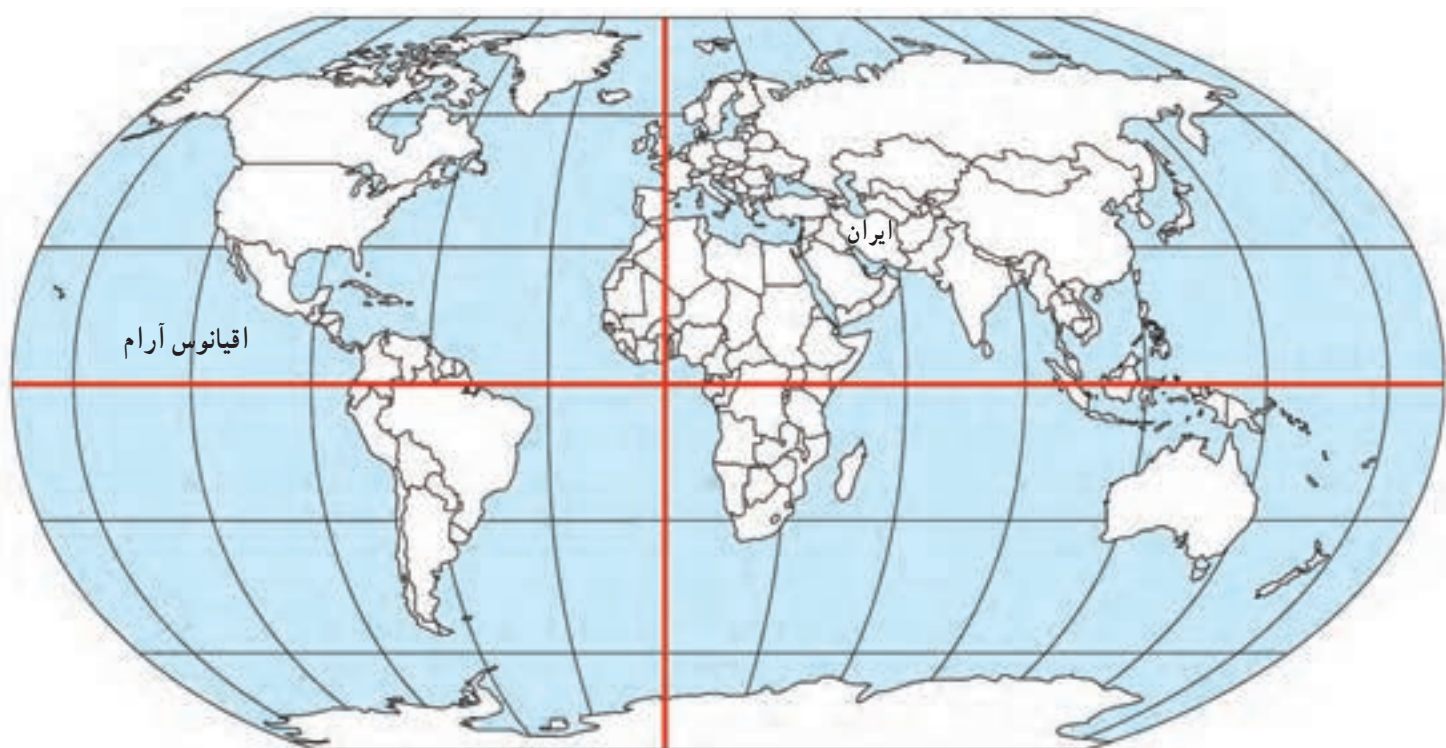
۱- روی مُدل، کنار شماره‌ها، کلمه جلگه، دشت، کوهپایه، قلّه و رشته کوه را بنویسید.

۲- نام جلگه‌ها و دشت‌هایی را

که روی نقشه نوشته نشده، بنویسید.

جلگه‌ها را با مداد سبز رنگ کنید.

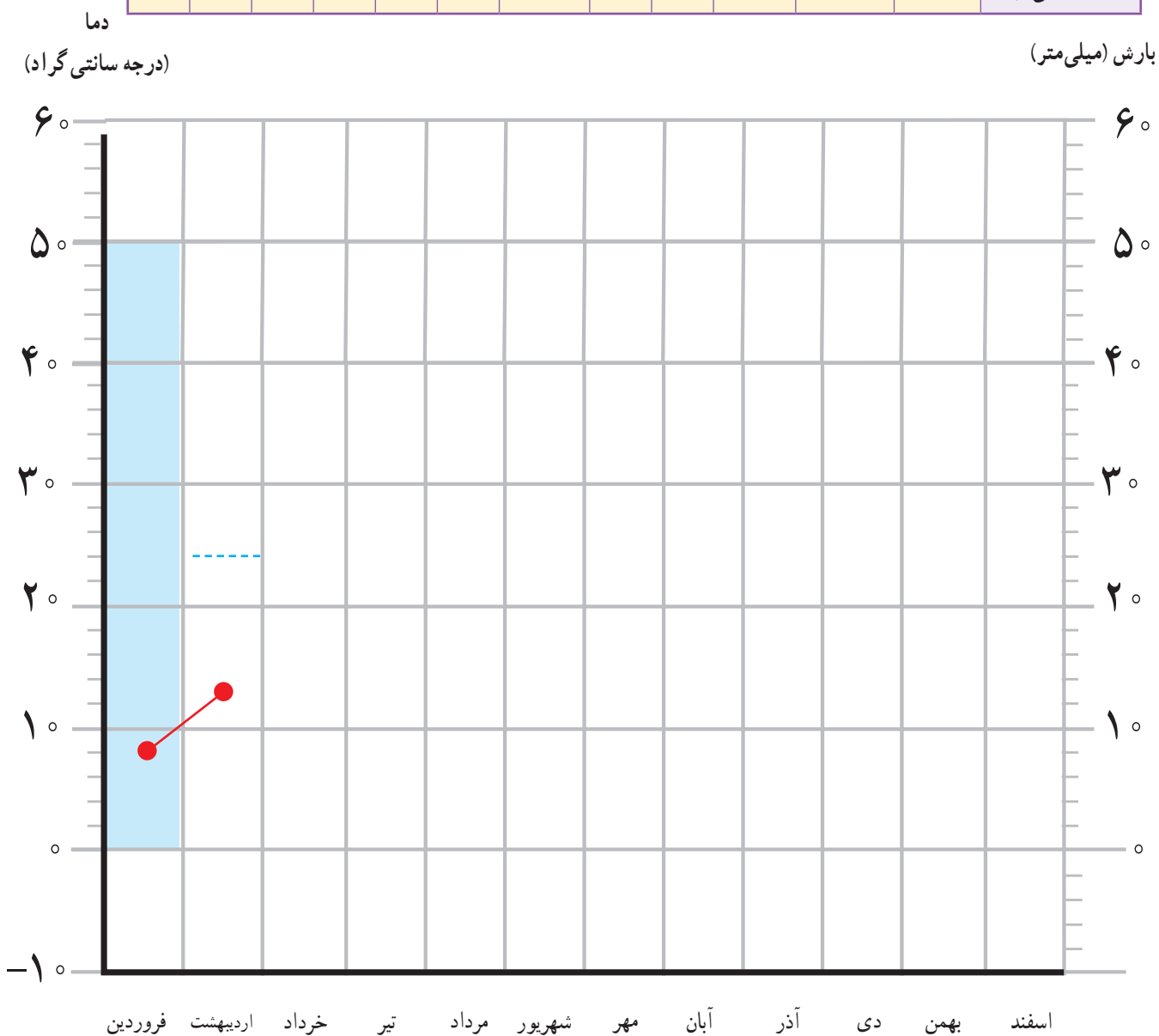

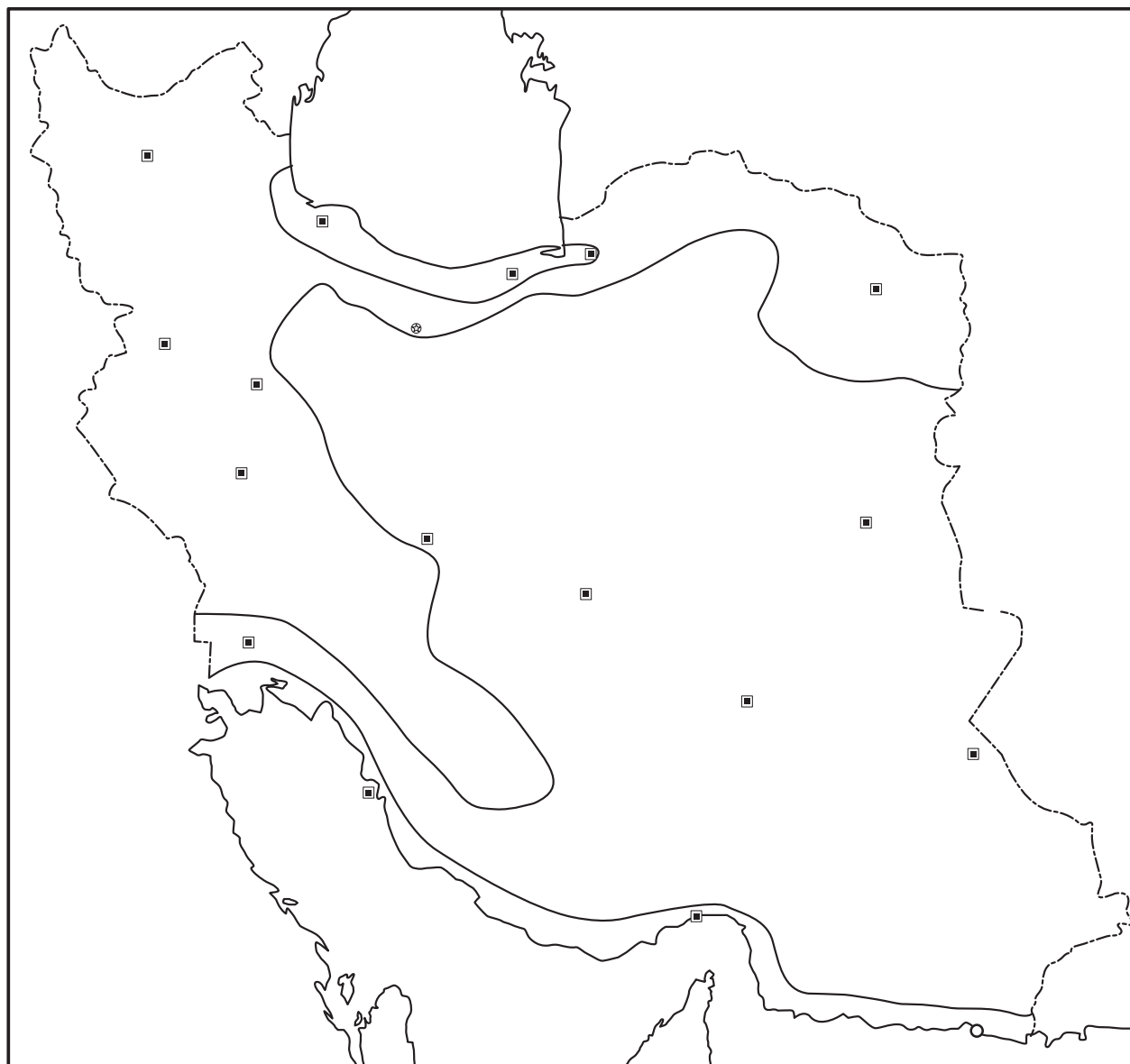
- ۱- روی نقشه، نام قاره‌های جهان را بنویسید.
- ۲- نام اقیانوس‌های جهان را بنویسید.
- ۳- نام بزرگ‌ترین مدار (استوا) را بنویسید.
- ۴- نام نصف‌النهار مبدأ را بنویسید.
- ۵- محل کشور ایران را با مدادرنگی رنگ آمیزی و مشخص کنید.
- ۶- ایران در کدام قاره قرار دارد؟
- ۷- ایران به کدام اقیانوس نزدیک‌تر است؟
- ۸- ایران در کدام نیمکره قرار دارد؟ شمالی یا جنوبی؟
- ۹- ایران در کدام نیمکره قرار دارد؟ شرقی یا غربی؟
- ۱۰- نقشه را با سلیقه خود رنگ آمیزی کنید.

کاربرگه شماره (۷) نمودارهای آب و هوایی

به جدول میانگین بارش و دمای ماهانه ایستگاه شهرکرد توجه کنید و با استفاده از اعداد آن ابتدا نمودار بارش را به صورت ستونی و سپس نمودار دما را به صورت خطی کامل کنید.

ماه‌ها	فروردین	اردیبهشت	خرداد	تیر	مرداد	شهریور	مهر	آبان	آذر	دی	بهمن	اسفند
بارش (میلی‌متر)	۵۰	۲۴	۵	۰	۰	۰	۷	۲۸	۵۲	۵۶	۵۴	۵۳
دما (درجه سانتی‌گراد)	۸	۱۴	۲۰	۲۴	۲۵	۲۰	۱۴	۸	۴	-۱	۰	۴

راهنما

- معتدل و مرطوب خزری
- معتدل و نیمه خشک کوهستانی
- گرم و خشک
- گرم و شرجی سواحل جنوب

- ۱- نقشه را طبق راهنما رنگ آمیزی کنید و روی آن نوع آب و هوا را بنویسید.
- ۲- دریاها را با رنگ آبی رنگ آمیزی کنید و نام آنها را بنویسید.
- ۳- از هر ناحیه آب و هوایی دو شهر مثال بزنید و نام آنها را روی نقشه بنویسید.

کاربرگه شماره ۹) بچه‌های ایران از محل زندگی خود می‌گویند

ابتدا مطالب صفحه بعد را با دقت بخوانید، سپس جدول را کامل کنید.

نام	نام شهر یا منطقه	آب و هوا	ویژگی مسکن	شغل‌ها	غذای محلی	سوغات و محصولات مهم
حامد	شهر اردکان استان یزد	خشک و بسیار گرم در تابستان	.....	.....		
بایرام						
منیر						
یاسمن						

بایرام

سلام، نام من بایرام است و در روستای بنیس زندگی می‌کنم. بچه‌ها، روستای ما در دامنه کوه علمدار در استان آذربایجان شرقی قرار دارد. حتماً حدس زدید که ما در منطقه سرد زندگی می‌کنیم. کوه علمدار در تمام سال پوشیده از برف است و ما در فصل زمستان با سرما و یخبندان طولانی روبه‌رو هستیم. جای شما خالی، زمستان‌ها برف بازی و درست کردن آدم‌برفی سرگرمی ما است. خانه‌های ما دیوارهای ضخیم دارد تا از نفوذ سرما جلوگیری شود اما تابستان‌ها هوای خنک و معتدلی داریم. بیشتر مردم این منطقه در دامنه سرسبز این کوه‌ها دامپروری می‌کنند و محصولات دامی و گوشت و لبنیات در اینجا تولید می‌شود. در باغ‌های این منطقه درختان زردآلو و سیب کاشته شده‌اند. غذای معروف ما کوفته تبریزی است. آیا تا به حال این غذا را خورده‌اید؟

یاسمن

سلام، من یاسمن هستم و در روستای سادات محله در شهرستان لنگرود استان گیلان زندگی می‌کنم. روستای ما بسیار سرسبز و خرم است زیرا بیشتر ماه‌های سال بارندگی داریم و به همین علت بام خانه‌های ما به صورت شیروانی است و به علت رطوبت همیشگی زمین خانه‌های ما بالاتر از سطح زمین ساخته می‌شوند. بیشتر مردم روستا در مزارع برنج کار می‌کنند و در فصل بهار و تابستان به پرورش کرم ابریشم می‌پردازند و همه اعضای خانواده در کار مزرعه با یکدیگر همکاری دارند. غذای غالب ما برنج است، اما از سبزیجات مختلفی که در مزارع خود می‌کاریم غذاهای خوشمزه‌ای مانند میرزا قاسمی، باقلا قاقق و ترش‌تره درست می‌کنیم. به علت نزدیکی ما به دریای خزر ما از ماهی‌های خوشمزه آن هم استفاده می‌کنیم. زنان روستای ما با ساقه‌های برنج سبد و زنبیل و زیراندازهای زیبایی می‌بافند. به روستای ما بیایید و از دیدن آن لذت ببرید و از محصولات آن مانند برنج، سیر، چای، سبزی‌های معطر و صنایع دستی به‌عنوان سوغات ببرید.

حامد

سلام، من حامد هستم و در شهر اردکان زندگی می‌کنم. شهر ما در استان یزد در مرکز ایران واقع است به همین دلیل آب و هوای خشک و بسیار گرمی در تابستان دارد. پدر من کارگاه تولید رب انار دارد؛ چون انار یک میوه گرمسیری است و در باغ‌های اطراف شهر ما به دست می‌آید. آش انار یکی از غذاهای محلی این منطقه و از خوش‌مزه‌ترین آش‌های ایرانی است. شهر ما دیدنی‌های بسیاری دارد. ساختمان‌های گنبدی شکل و بادگیرهای بلند و زیبا. اگرچه شهر کوچکی است اما حدود ۶۰ هزار نفر جمعیت دارد و وقتی گردشگران به شهر ما می‌آیند، صنایع دستی چون سرامیک، سَمَد، چادر شب و دستمال برای سوغاتی می‌خرند. شیرینی‌های محلی و حلوا ارده اردکان هم از سوغاتی‌های معروف شهر ما است. آیا دوست دارید از شهر ما دیدن کنید؟

منیر

سلام، نام من منیر است و در آهرم یکی از شهرهای استان بوشهر زندگی می‌کنم. فاصله ما با خلیج فارس کم است و به همین دلیل هوای منطقه ما گرم و شرجی است، اما تا دلتان بخواهد از ماهی‌های خوشمزه جنوبی استفاده می‌کنیم و به همین دلیل قلیه ماهی یکی از غذاهای معمول این منطقه است. آب و هوای اینجا در زمستان‌ها معتدل و در تابستان‌ها بسیار گرم و مرطوب است و به همین دلیل در منطقه ما نخلستان‌های زیادی وجود دارد زیرا خرما یک محصول گرمسیری است. پدر من نخلستان زیبایی دارد. در فصل برداشت خرما همه ما به او کمک می‌کنیم زیرا ما بچه‌ها در فصل برداشت می‌توانیم هم به خانواده‌هایمان کمک کنیم و هم در نخلستان‌ها بازی کنیم. به همین دلیل ما فصل برداشت را بسیار دوست داریم. مادر من با خرما و آرد و گردو، خوراکی خوشمزه‌ای به نام رنگینک درست می‌کند که بسیار لذیذ است.

برخی زنان آهرم با شاخ و برگ درخت خرما سبدهای زیبا، زنبیل و زیرانداز می‌بافند. خانه‌های ما به علت گرما در وسط حیاط ساخته می‌شود تا جریان هوا در اطراف خانه بپیچد و آن را خنک کند. در زمستان و ایام نوروز به شهر ما بیایید و از دیدن نخلستان‌های آن لذت ببرید.

کاربرگه شماره (۱۰) چه اتفاقاتی می افتد اگر ...؟

۱- درباره هر یک از موقعیت های زیر گفت و گو کنید و پیامدهای هر موقعیت را در کلاس بگویید.

الف) اگر فردی زباله ها را در آب رودخانه ای که از کنار روستا

می گذرد، بریزد ...

..... -

..... -

..... -

..... -

ب) اگر گروهی در هنگام مسافرت در یک فضای سبز کنار جاده

توقف کنند و آنجا ناهار بخورند، سپس پلاستیک غذاها و بطری نوشابه و

زباله ها را در آنجا رها کنند و بروند .....

-

-

ج) اگر گروهی از دانش آموزان به یک اردوی تفریحی در ناحیه

جنگلی بروند، چای درست کنند و بخورند اما در هنگام ترک آنجا، آتش را

با دقت خاموش نکنند.

-

-

.....

د) اگر پسری تفنگ بادی را به پارک کوچک نزدیک خانه شان ببرد

و به پرندگان شلیک کند، ...

-

-

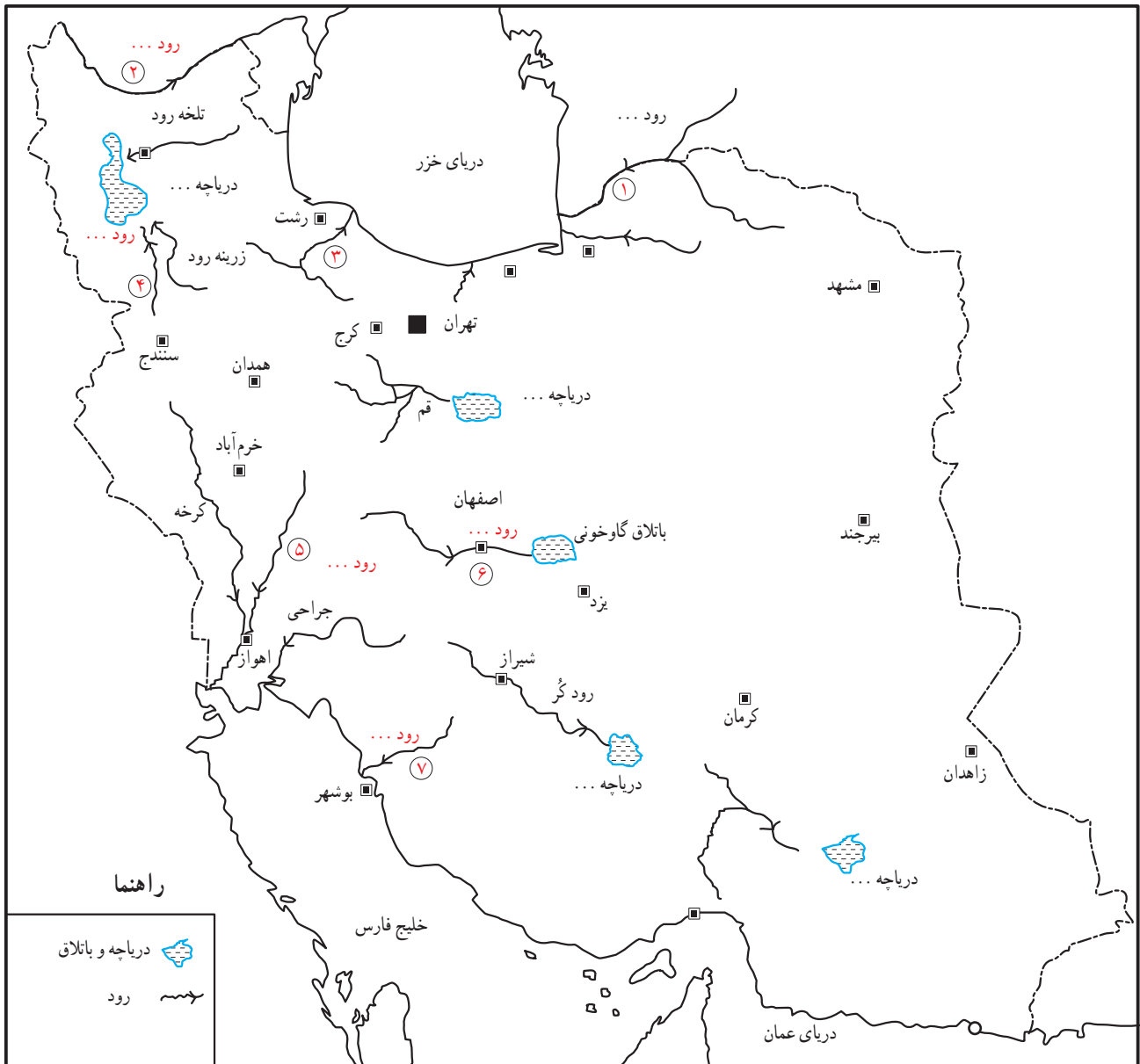
.....

۲- آیا به نظر شما، کسانی که زیستگاه ها را تخریب می کنند باید

جریمه شوند؟ چرا؟

کاربرگه شماره (۱۱) پراکندگی رودهای ایران

روی نقشه

– نام رودهایی را که با شماره مشخص شده بنویسید.

– نام دریاچه‌ها را بنویسید.

– نام باتلاقی که زاینده رود به آن می‌ریزد چیست؟

– دریاچه‌ها و دریاها و مسیر رودها را با مداد آبی رنگ کنید.

– کدامیک از رودها و دریاچه‌هایی که نام بردید، خشک یا بسیار کم آب شده‌اند؟ پرس و جو کنید و بنویسید.

مصاحبه من با خانم / آقای ..... درباره مصرف آب در زمان گذشته.

سؤال : آیا وقتی هم سن من بودید به راحتی به آب دسترسی داشتید؟ چطور؟

پاسخ :

سؤال : وقتی جوان بودید، مصرف آب در خانه شما چه فرقی با امروز داشت؟

پاسخ :

سؤال : آیا شما در خانه تان حمام و دوش داشتید؟

پاسخ :

سؤال : آیا شما در خانه تان آب گرم داشتید؟ آب را چطور گرم می کردید؟

پاسخ :

سؤال : لباس هایتان را چطور می شستید؟

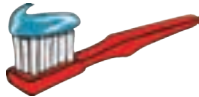

پاسخ :

سؤال : آیا در زمان شما، مردم از صرفه جویی در آب یا قطع آب یا کمبود آب حرف می زدند؟ چرا؟

پاسخ :

کاربرگه شماره (۱۳) پیشنهاد درباره مصرف آب

به طور گروهی درباره هریک از این موارد پیشنهاد یا پیشنهادهاتی بدهید که آب کمتر مصرف شود.

	 آبیاری باغچه
	 مسواک زدن
در موقع شست و شو دوش حمام را باز نگذاریم.	 حمام کردن
	 شستن سبزی و میوه
	 شستن اتومبیل
	 استفاده از ماشین لباسشویی
	 نظافت حیاط یا راه پله
همه طرف ها را در یک جای بزرگ تر خیس کنیم تا در شست و شو از آب کمتری استفاده شود.	 شستن ظروف

کاربرگه شماره (۱۴) نقشه راه‌ها

۱- با استفاده از مقیاس خطی و یک خط کش فاصله مکان‌های زیر را محاسبه کنید.

قزوین - تاکستان (..... کیلومتر)

محمدیه - قزوین (..... کیلومتر)

قزوین - بوئین‌زهرا (..... کیلومتر)

قزوین - هشتگرد (..... کیلومتر)

کاربرگه شماره (۱۵) نقشه شهر مشهد

به نقشه توجه کنید و به سؤال‌های زیر پاسخ دهید :

- چند آژانس هواپیمایی نزدیک به حرم پیدا کنید و دور آنها را خط بکشید.
- آیا حرم به فرودگاه نزدیک‌تر است یا ایستگاه راه‌آهن؟
- خیابان‌های اصلی در چهار جهت حرم مطهر را پیدا کنید و نام آنها را بنویسید.
- پارک کوه سنگی در کدام سمت حرم مطهر قرار گرفته است؟

کاربرگه شماره (۱۶) بررسی شواهد (سنگ نگاره)

این سنگ نگاره در محل ابراهیم آباد اراک بر روی کوهی قرار دارد و متعلق به چند هزار سال پیش است. همان طور که مشاهده می کنید روی آن شکل هایی کنده شده است. به نظر می رسد، انسان های آن دوره تصویر حیواناتی نظیر سگ، بز کوهی، قوچ، گرگ، آهو، ابزار شکار و شکارچی را روی سنگ کنده باشند.

۱- دور هریک از موارد بالا را که می توانید در سنگ نگاره پیدا کنید خط بکشید.

۲- این سنگ نگاره چه مرحله ای از زندگی بشر را نشان می دهد؟

۳- به نظر شما چرا انسان های آن دوره، چنین تصویرهایی را روی سنگ ها می کنند؟ گفت و گو کنید.

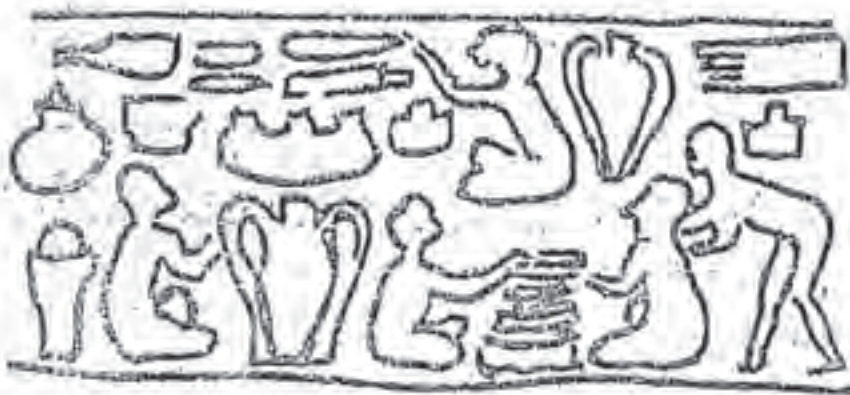
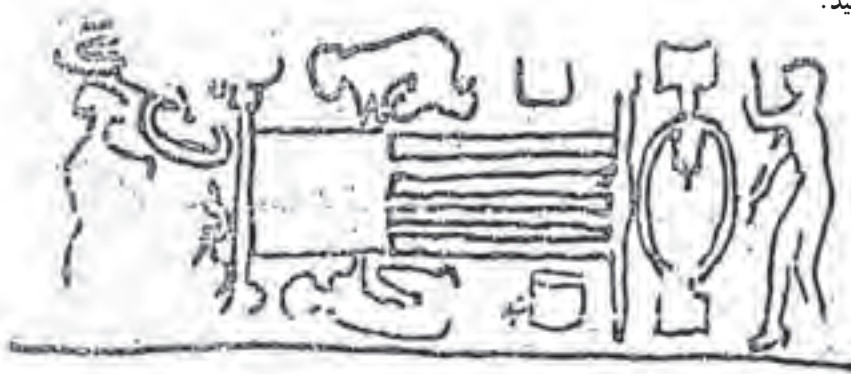

کاربرگه شماره (۱۷) بررسی شواهد (مهرهای ایلامی)

ایلامی‌ها برای کارهای مختلف مثل داد و ستد و تجارت یا علامت‌گذاری روی بسته‌بندی کالاهایی که تولید می‌کردند، مهرهایی ساخته بودند. در این تصویرها، نمونه‌هایی از مهرهای به‌جا مانده از ایلامی‌ها را مشاهده می‌کنید. این مهرها مربوط به حدود پنج هزار سال پیش است که باستان‌شناسان آنها را پیدا کرده‌اند. به نظر می‌رسد روی این مهرها تصاویری از فعالیت‌ها و کارهای مختلف آنها حک شده است.

۱- حدس بزنید هر کدام چه فعالیتی را نشان می‌دهد؟

۲- تصاویر را به دلخواه رنگ کنید.

متن‌ها را بخوانید و به پرسش‌ها پاسخ دهید.

(الف) با خواندن متن شماره (۱) چه چیزی درباره قلمرو ایران در زمان کوروش و عقاید او استنباط می‌کنید؟

(ب) با خواندن متن شماره (۲) چه ویژگی‌های مشترکی بین سورنا و آریوبرزن می‌یابید؟ سه مورد بنویسید.

(پ) از نظر زمانی، کدام یک از این دو، قبل از دیگری می‌زیسته است؟

متن (۱)

ترجمه بخشی از منشور کوروش

منم کوروش، شاه جهان، شاه بزرگ، شاه دادگر، شاه بابل، شاه سومر و اکد، شاه چهار گوشه جهان. ارتش بزرگ من به آرامی وارد بابل شد. نگذاشتم رنج و آزاری به مردم این شهر و این سرزمین وارد آید ... من برده‌داری را برانداختم، به بدبختی‌های آنان پایان بخشیدم ...

متن (۲)

سورنا

سردار بزرگ پارتی از خاندان سورن بود. سورن به زبان پارسی پهلوی یعنی نیرومند. سورنا در زمان اُرد اشک سیزدهم می‌زیست. وقتی کراسوس سردار رومی با سپاهی مرکب از ۴۲ هزار نفر رومی به ایران حمله کرد، سورنای جوان به مقابله او شتافت. جنگ سختی در منطقه حزان در گرفت. سورنا در جنگ دلاوری‌های زیادی از خود نشان داد و او با یک نقشه ماهرانه نظامی و با همراهی تیراندازان چیره‌دست پارتی موفق شد سپاه روم را شکست بدهد. کراسوس کشته شد و دست دشمن از کشور ایران کوتاه گردید.

آریوبرزن

یکی از سرداران بزرگ ایرانی بود. آریوبرزن یا برزین به معنای آریایی باشکوه است. وقتی در زمان داریوش سوم، اسکندر مقدونی به ایران حمله کرد، او در ناحیه پارس با چهارصد سوار و پنج‌هزار پیاده خود را به سپاه مقدونی رساند و برای دفاع از کشور با آنها جنگید و تلفات سختی به دشمن وارد کرد. سپس وقتی فهمید لشکریان اسکندر به سوی پایتخت رفته‌اند برای مقابله به آنجا شتافت و با آنکه داریوش سوم فرار کرده بود، چند روز دلاورانه در مقابل سپاه دشمن مقاومت کرد تا مانع پیشروی آنان شود. البته سرانجام پایتخت به دست اسکندر افتاد و آریوبرزن در راه دفاع از کشور جان باخت.

کاربرگه شماره (۱۹) شهرهای ایران باستان

۱- با توجه به نقشه صفحه ۱۲۴ و ۱۲۵ کتاب درسی نام شهرهای دوره هخامنشی و دوره ساسانی را در قلمرو ایران کنونی در

جدول بنویسید.

رگ (ری)،...	نام شهرهای دوره هخامنشی

استخر،	نام شهرهای دوره ساسانی

از مقایسه دو جدول بالا چه می فهمید؟

۲- چند شهر از دوره ایران باستان نام ببرید که در ایران امروز با همان نام قبلی یا نام دیگر وجود دارند.

کاربرگه شماره (۲۰) تحوّل و تداوم زبان فارسی

با توجه به کلمات ستون سمت راست، در ستون سمت چپ شماره مناسب بگذارید.

فارسی دری	فارسی باستان و زبان پهلوی
داد (عدل، دادگری) ← (۸)	۱- آپ
باج (خراج) (۲)	۲- آتر / آذر
ماهی (۱۲)	۳- آرتاوهیشتا
خرچنگ ( )	۴- باژ
راسته ( )	۵- پوسر
پیشه ( )	۶- پوهل
خورشید ( )	۷- خرزنگ
بهشت ( )	۸- دات
پسر ( )	۹- دوش خیم
اردیبهشت ( )	۱۰- راستگ
بهمن ( )	۱۱- کی کوات
آتش ( )	۱۲- ماهیگ
کیقباد ( )	۱۳- وهومن
آب ( )	۱۴- وهیشت
پُل ( )	۱۵- هورشید
دَرخیم ( )	۱۶- هونَر
هنر ( )	۱۷- پیشگ
بهمن ( )	

کاربرگه شماره (۲۱) انواع خط

۱- نوشتن با خط میخی را تمرین کنید. با استفاده از جدول الفبای خط میخی، چند کلمه از کتیبه داریوش هخامنشی را به میخی

بنویسید. (از چپ به راست)

مثال: (مَن) آدَمَ

→ 𐎠𐎡𐎢𐎣𐎤𐎥𐎦𐎧𐎨𐎩

(بزرگ) وَزَرَکَ

→...

(داریوش) رَا رَی وَ اوش

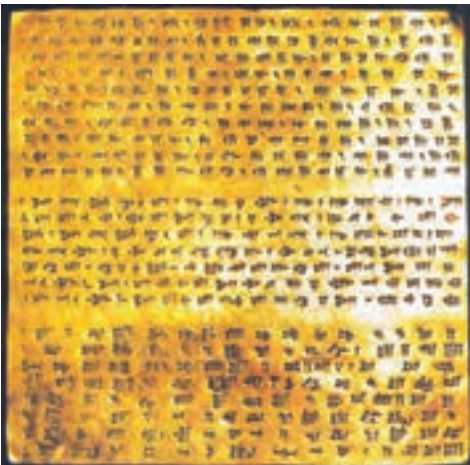
→...

(پارسی) پَ آ رَ سَ ای ی

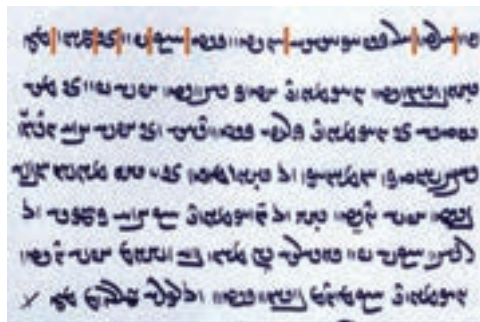
→...

فارسی باستان	فارسی امروز	فارسی باستان	فارسی امروز
𐎠	ا	𐎡	آ
𐎢	ب	𐎣	پ
𐎤	ت	𐎥	ث
𐎦	ث	𐎧	ج
𐎨	ح	𐎩	خ
𐎪	د	𐎫	ذ
𐎬	ر	𐎭	ز
𐎮	س	𐎯	س
𐎰	ش	𐎱	ش
𐎲	ف	𐎳	ف
𐎵	ک	𐎶	گ
𐎷	گی	𐎸	گی
𐎺	ن	𐎻	ن
𐎼	م	𐎽	م
𐎿	م	𐏀	م
𐏁	ن	𐏂	ن
𐏃	و	𐏄	و
𐏅	و	𐏆	و
𐏇	د	𐏈	د
𐏉	د	𐏊	د
𐏋	ر	𐏌	ر
𐏍	ر	𐏎	ر
𐏏	ی	𐏐	ی
𐏑	ی	𐏒	ی

۲- نوع هریک از خط‌های زیر را بنویسید و بگویید در زمان کدام سلسله یا تمدن از آن استفاده شده است.

(خط .....)

(خط .....)

(خط .....)

